

T.C.
SARAYBOSNA BÜYÜKELÇİLİĞİ
TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ

BOSNA HERSEK ÜLKE RAPORU

EKİM 2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	4
1. GİRİŞ	
1.1 Ülke Kimliği	5
1.2 Temel Ekonomik Göstergeler	6
1.3 Bosna Hersek Tarihine Kısa Bir Bakış	7
1.4 Siyasi ve İdari Yapı	9
1.5 Ekonomik Yapı ve Gelişmeler	11
2. SEKTÖREL BAKIŞ	
2.1 Tarım ve Hayvancılık	15
2.2 Ağaç ve Orman Ürünleri	17
2.3 Sanayi Üretimi	18
2.3.1 Metal ve Metal İşleme	18
2.3.2 Otomotiv ve Otomotiv Yan Sanayii	19
2.3.3 Tekstil	20
2.3.4 İçecek	20
2.4 Doğal Kaynaklar ve Madencilik	21
2.5 Enerji	23
2.6 Ulaştırma, Haberleşme/Telekomünikasyon	
2.6.1 Ulaştırma	25
2.6.2 Haberleşme/Telekomünikasyon	28
2.7 İnşaat ve Müteahhitlik	29
2.8 Turizm	32
2.9 Hizmetler	
2.9.1 Basın-Yayın	33
2.9.2 Bankacılık	33
2.9.3 Perakendecilik	34
2.9.4 Sağlık Hizmetleri	35
3. YABANCI YATIRIMLAR	36
4. SERBEST BÖLGELER	40
5. VERGİ, TEŞVİK VE DIŞ TİCARET MEVZUATI	43
6. BOSNA HERSEK'İN DIŞ TİCARETİ	46
7. BOSNA HERSEK-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	
7.1 İkili Ticaret	53
7.2 Yatırımlar	58
7.3 İkili Anlaşmalar ve Protokoller	59
8. FİRMALAR İÇİN YARARLI BİLGİLER	
8.1 Yıl İçinde Düzenlenen Başlıca Fuarlar	61
8.2 Kurum ve Kuruluşların İrtibat Bilgileri	61
8.3 İş Ortamı Hakkında Kısa Bilgiler	62
9. KAYNAKÇA	64

**T.C.
SARAYBOSNA BÜYÜKELÇİLİĞİ
TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ**

Bu raporda yer alan bilgiler kaynak gösterilmeden kısmi ya da bütün olarak kopyalanamaz ve kullanılamaz.

KISALTMALAR

AB (Avrupa Birliği)

BiH (Bosna Hersek)

CEFTA (Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması)

DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü)

EBRD (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası)

EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği)

EIB (Avrupa Yatırım Bankası)

FBiH (Bosna Hersek Federasyonu)

FDI (Doğrudan Yabancı Yatırımlar)

GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla)

IFC (Uluslararası Finans Kurumu)

IMF (Uluslararası Para Fonu)

RS (Republika Srpska)

STA (Serbest Ticaret Anlaşması)

STK (Sivil Toplum Kuruluşu)

1.1

ÜLKE KİMLİĞİ

Resmi Adı	Bosna Hersek
Kuruluş	1 Mart 1992
Başkent	Saraybosna
Resmi Dili	Boşnakça, Hırvatça, Sırpça (Boşnakça ve Hırvatça'da Latin, Sırpça'da Kiril alfabesi kullanılmakta olup, hemen hemen aynı dillerdir.)
Nüfus	3.503.898 (Haziran 2017 tahmini nüfus)
Din	İslam, Hristiyanlık (Katolik ve Ortodoks), Yahudilik Boşnak (Müslüman) %50, Sırp (Ortodoks) %31, Hırvat (Katolik) %15, Diğerleri %3
Para Birimi	Konvertible Mark (KM) Avro/KM=1,95583 (sabit kur). Diğer para birimlerindeki kurlar değişkendir.
Yüzölçümü	51.209 km² Bosna Hersek Federasyonu 26.345 km ² (%51,46) Republika Srpska 24.840 km ² (%48,52) Brčko Bölgesi 12 km ² (%0,02)
Komşuları	Hırvatistan (Kuzey, Güney ve Batıda), Karadağ (Güneyde), Sırbistan (Doğuda)
Başlıca Şehirleri	Saraybosna, Banja Luka, Zenica, Tuzla, Mostar, Prijedor
Havalimanları	Saraybosna, Banja Luka, Tuzla, Mostar
Nehirler	Drina (ülkenin en uzun nehri), Neretva, Sava, Bosna, Vrbas, Una, Sana
Limanlar	Ülkenin güneybatısında 20 km'lik bir sahil şeridi vardır, ancak bu bölgede ticari limanı yoktur. Denize çıkışı ağırlıklı olarak Hırvatistan'daki Ploče Limanı üzerinden gerçekleşmektedir.
İklim	Karasal İklim, Akdeniz İklimi (Sadece ülkenin güneybatı kesimindeki Neretva vadisinde Akdeniz iklimi görülür. Bu bölgelerde meyve bahçeleri, bağlar ve sebzeçilik yapılan alanlar bulunmaktadır.) En sıcak ay: Temmuz (18-23 °C), en soğuk ay: Aralık (0-2 °C). En yağışlı ay: Haziran (ortalama yağış 110-115 mm), en kurak ay Aralık (ortalama yağış 20-70 mm).
Mesai Günleri / Saatleri	Pazartesi-Cuma / 08:00-16:00 veya 09:00-17:00 - Haftalık çalışma süresi: 40 saat
Ortalama Ömür	Kadın (77,2 yıl), Erkek (71,9 yıl)
Okuryazarlık Oranı (%)	97,2
Resmi Tatiller	1-2 Ocak: Yeni yıl, 1 Mart: Bağımsızlık Günü, 1-2 Mayıs: İşçi Bayramı, 25 Kasım: Devlet Günü, Dini Bayramların İlk Günleri, Haftasonları
Saat Dilimi	GMT +1 (Türkiye ile saat farkı yazın -1, kışın -2)
Uluslararası Telefon Kodu	387
Yol Ağı Uzunluğu	Karayolu (24.780 km), Demiryolu (1.030 km)
Ölçüm Sistemi	Metrik Sistem
Mali Yılı	Takvim Yılı

1.2 TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER

	2000	2018	2019	2020	2021	
Nominal GSYİH (milyon €)	5500	17081	18046	17506	19755	
Reel GSYİH Artış Oranı (%)	5,5	3,7	2,8	-3.1	7.5	
Kişi Başına Düşen Gelir (€)	1660	4891	5178	5038	5.724*	
KM/ABD Doları Paritesi	2,12	1,66	1,75	1.72	1.66	
Enflasyon Oranı (%)	4,8	1,4	0,6	-1	2.0	
İşsizlik Oranı (%)	39,7	18,4	15,7	15.9	17.4	
Ortalama Net Ücretler (€)	190	449	471	489	510	
Sanayi Üretimi Büyüme Oranı (%)	8,8	1,6	-5,5	-6.2	10.7	
Döviz Rezervi (milyon €)	522	5942	6440	7090	8359	
Net Doğrudan Yabancı Sermaye (FDI) Girişi (milyon €)	-	493	305	376	496	
FDI/GSYİH Oranı (%)	-	2,9	1,7	2.2	2.5	
Cari İşlemler Dengesi (milyon €)	-955	-559,4	-503,6	-657.5	-409.9	
Cari Açık/GSYİH (%)	17,4	3,3	2,8	-3.8	-2.1	
Toplam İş Gücü	1,151 milyon (2021 yılında)					
Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralaması	90 (190 ülke arasında) (2020 yılında)					
Kamu Dış Borç (milyon €)	3786	4191	4162	4461	4779	
DİŞ TİCARET	İhracat (milyon €)	1158	6085	5876	5376	7298
	İthalat (milyon €)	3366	9853	9969	8633	11042
	Hacim (milyon €)	4524	15938	15845	14009	18340
	Denge (milyon €)	-2208	-3768	-4093	-3257	-3744
	İhracat/İthalat (%)	34,4	61,8	58,9	62,3	66,1
İthalatında Başlıca Ürünler	Makine ve Ulaşım Araçları, Kimyasallar, Gıda ve Canlı Hayvan, Mineral Yakıtlar ve Yağlar					
İthalatında Başlıca Ülkeler	Almanya (%12,0), İtalya (%12,0), Sırbistan (%11,0), Hırvatistan (%10,4), Türkiye (%4,9 payla 6. sırada)					
Doğal Kaynaklar	Çelik, Kömür, Demir Cevheri, Kurşun, Manganez, Boksit					
Başlıca Sanayi Dalları	Makine ve Ulaşım Araçları, Tekstil, Ağaç İşleme, Petrol Rafinesi, Metal İşleme, Kimyasallar					
Başlıca Tarımsal Üretim	Tahıl, Mısır, Meyve-Sebze (patates, fasulye, lahana, soğan, yeşilbiber, domates, mantar, erik, elma, armut, vişne, kiraz, şeftali, vs.), Canlı Hayvan					

* Bosna Hersek Merkez Bankası/Bosna Hersek İstatistik Kurumu 2021 yılı verileri

1.3 BOSNA HERSEK TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

1463	Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedildi ve Rumeli Eyaletine bağlı bir sancak statüsüyle Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı.
1878	Osmanlı-Rus savaşı sonrası yapılan Berlin Anlaşması ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yönetimine bırakıldı.
1908	Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhak edildi.
1914	Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliath prensi Franz Ferdinand ve eşinin Saraybosna'da Bosnalı Sırp bir öğrenci olan Gavrilo Princip tarafından öldürülmesi ile I. Dünya Savaşı başladı.
1918	I. Dünya Savaşı sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasını müteakiben kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın bir parçası oldu.
1921	Kral Alexander'ın iktidarı ile ülkenin adı Yugoslavya (Güney Slavlar) Krallığı olarak değişti.
1941	Almanya tarafından ilan edilen Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin (NDH) yönetimi altına girdi.
1945	Josip Broz Tito öncülüğündeki mücadele neticesinde bağımsızlığına kavuştu.
1948	Tito ve Stalin arasındaki anlaşmazlık neticesinde Yugoslavya Kominform'dan ihraç edildi.
1945-1991	Bosna Hersek Sosyalist Cumhuriyeti adıyla Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin bir parçası oldu.
1980	Tito hayatını kaybetti.
1991	Slovenya ve Hırvatistan Yugoslavya'dan ayrıldı.
1 Mart 1992	Referandum akabinde bağımsızlığını ilan etti.
1992-1995	Bosna Savaşı
1994	Hırvatlar ve Boşnaklar aralarındaki çatışmaları sona erdiren anlaşmayı imzaladı. NATO Bosnalı Sırp'lara geri çekilmeleri için ultimatom verdi.
1995	NATO'nun askeri müdahalesi gerçekleşti ve Sırp birlikleri teslim oldu.
14 Aralık 1995	Paris'te imzalanan "Dayton Barış Anlaşması" ile Bosna Savaşı sona erdi. Bu anlaşma ile "Bosna Hersek Federasyonu", "Republika Srpska" ve "Brčko" bölgelerinden oluşan Bosna Hersek Devleti kuruldu.
1996	Dayton Barış Anlaşmasının sivil yönlerini uygulamakla yükümlü Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR) hayata geçti.
2003	Bosna Hersek ile Türkiye arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması yürürlüğe girdi.
2004	NATO, barış koruma görevlerini Avrupa Birliği'ne (EUFOR) devretti.
2008	Bosna Hersek ile Avrupa Birliği arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması paraflandı.
2015	Bosna Hersek ile Avrupa Birliği arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması 1 Haziran 2015'de yürürlüğe girdi.
2016	15 Şubat 2016'da Bosna Hersek Avrupa Birliğine resmen adaylık müracaatında bulundu.
Günümüz	Boşnak (Denis Bećirović), Hırvat (Zeljko Komsic) ve Sırp (Zeljka Cvijanovic) olmak üzere 3 üyenin bulunduğu Cumhurbaşkanlığı Konseyi tarafından yönetilmektedir.

1.4

SİYASİ VE İDARİ YAPI (I)

Bosna Hersek'te 2 entiteli bir yapı mevcut olup, ayrıca özel statüye sahip Brčko bölgesi bulunmaktadır. Ülkedeki mevcut yapı şu şekildedir:

BOSNA HERSEK (BiH)	- BOSNA HERSEK FEDERASYONU (FBiH)
	- REPUBLIKA SRPSKA (RS)
	- BRČKO BÖLGESİ
YASAMA	BiH Parlamentosu, Temsilciler Meclisi ve Halk Meclisi olmak üzere 2 meclisten oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi üyelerinin 2/3'ü FBiH, 1/3'ü RS'den seçilmektedir. Halk Meclisi ise FBiH ve RS'den 5'er üyeden oluşur. BiH Parlamentosu'nun yanı sıra FBiH ve RS'nin kendi parlamentoları bulunmaktadır. Ayrıca, 10 Kantondan oluşan FBiH'de her kantonun kendi meclisi vardır.
SEÇİM TARİHLERİ	Son Genel Seçim: 7 Ekim 2018, Son Yerel Seçim: 15 Kasım 2020
YÜRÜTME	Çok katmanlı bir yapıda olan Yürütme, şu organlardan oluşmaktadır: - BiH (devlet) düzeyinde Boşnak, Hırvat ve Sırp üyesi olan 3'lü Cumhurbaşkanlığı Konseyi (Konsey üyeleri 8'er aylık dönemler itibariyle Konsey Başkanlığını sırayla devralmaktadır) ile Başbakan ve 9 Bakandan oluşan hükümet (Bakanlar Konseyi), - FBiH (entite) düzeyinde Boşnak, Hırvat ve Sırp üyeden oluşan Cumhurbaşkanlığı ile Başbakan ve 16 Bakandan oluşan hükümet (ayrıca FBiH'deki 10 kantonun da kendi hükümetleri vardır), - RS (entite) düzeyinde Cumhurbaşkanı ve 2 Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Başbakan ve 2 Başbakan Yardımcısı ile 16 Bakandan oluşan hükümet. - Brčko Bölgesi , merkezi hükümetin yetkisi altında özel bir yönetime sahip olup kendi hükümetine sahiptir.
YARGI	Bağımsız mahkemeler; Kantonlar, FBiH, RS ve BiH düzeyinde bulunmaktadır.
SİYASAL PARTİLER	Demokratik Eylem Partisi (SDA), Demokratik Cephe Partisi (DF), Halk ve Adalet Partisi (NiP), BiH Sosyal Demokratik Parti (SDP BiH), Daha İyi Bir Gelecek İçin İttifak (SBB BiH), Bizim Parti (Nasa Stranka), Bosna Hersek Vatansever Partisi (BPS), Bağımsız Blok (Nezavisni Blok), BiH için Parti (S BiH), BiH Hırvat Demokratik Birlik Partisi (HDZ BiH), Hırvat Demokratik Birliği 1990 (HDZ 1990), Bağımsız Sosyal Demokratlar Birliği (SNSD), Sırp Demokratik Partisi (SDS), Çalışarak İlerleme Halk Partisi (NSRzB), BiH Hırvat Haklar Partisi (HSP BiH), Demokratik Halk İttifakı (DNS), RS Sosyalist Partisi (SPRS)
FBiH'DEKİ 10 KANTON	Una Sana, Posavina, Tuzla, Zenica-Doboj, Bosna-Podrinje, Merkez Bosna, Hersek-Neretva, Batı Hersek, Saraybosna, Livno

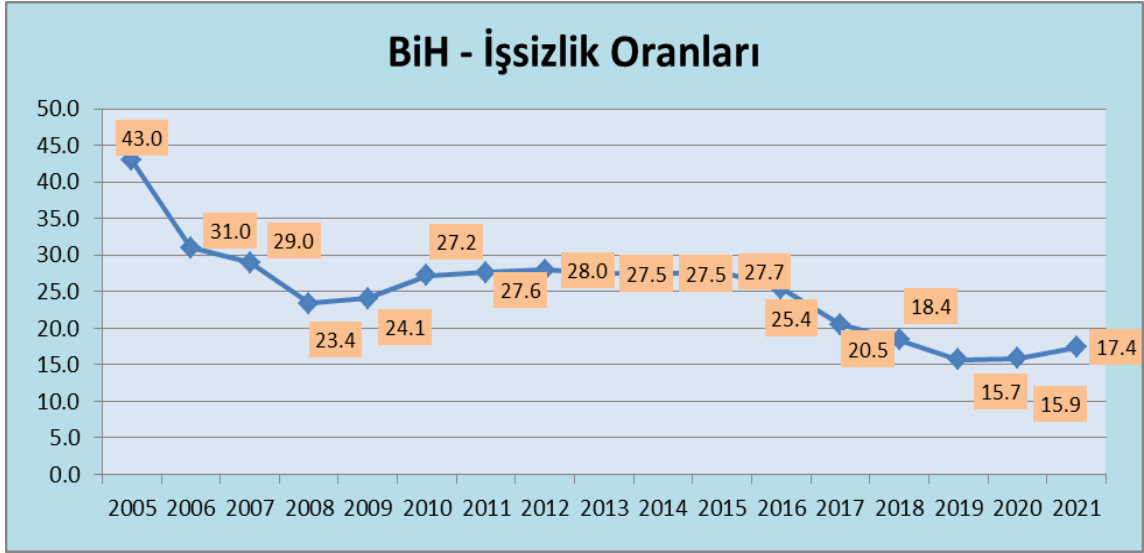
SİYASİ VE İDARİ YAPI (II)

DEVLET VE ENTİTE DÜZEYİNDE YÖNETİM YETKİLERİNİN KULLANIMI	<p>Merkezi hükümet (devlet düzeyindeki BiH hükümeti) 1995 Dayton Barış Anlaşması çerçevesinde sınırlı sorumluluklara sahiptir. Bunlar, Anayasa Mahkemesi, Yer Değiştirmiş Kişiler Komisyonu, İnsan Hakları Komisyonu, Merkez Bankası, ulaştırma ve haberleşme faaliyetleri ile telekomünikasyon hizmetlerini yönetmek ve işletmek amacıyla kamu işletmeleri, Milli Anıtları Koruma Komisyonu ve Tahkim Sistemi kurulmasıdır. Dış ticaret anlaşmaları da BiH hükümeti tarafından müzakere edilmektedir. Dayton Anlaşmasını takip eden yıllarda, devlet düzeyinde adalet, güvenlik ve savunma bakanlıkları ihdas edilmiş ve BiH Devlet Başkanlığı 2003 yılında silahlı kuvvetlerin komutasını devralmıştır. 2006 yılında katma değer vergisinin hayata geçirilmesini müteakiben BiH genelini kapsayacak şekilde birleşik Dolaylı Vergilendirme İdaresi kurulmuştur.</p> <p>Bosna Hersek'teki çok katmanlı idari yapıda, daha önce entite hükümetlerinin düzenleme yetkisinde olan birçok konu, devlet düzeyinde oluşturulan Bakanlıklara ve/veya devlet düzeyinde düzenleme yapmaya yetkili kuruluşlara devredilerek kamu yönetiminde etkinlik sağlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, yönetimin sadeleştirilmesi ve etkinleştirilmesine yönelik anayasa değişikliği çalışmaları ülkenin gündeminde yer almaktadır.</p>	
ULUSLARARASI İLİŞKİLER	DAYTON ANLAŞMASI VE YÜKSEK TEMSİLCİLİK OFİSİ (OHR)	Dayton Anlaşmasının uygulanmasının izlenmesi ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerinin koordinasyonu amacıyla kurulmuş olan Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR), Aralık 1997'den bu yana anlaşmazlıkların çözümü ve zorluk çıkaran yetkililerin bertaraf edilmesi konularında kararlar alabilmiştir.
	AVRUPA BİRLİĞİ	<p>Avrupa Birliği ile 2008 yılında İstikrar ve İşbirliği Anlaşması ile Ticaret ve Ticaret ile İlgili Konularda Geçici Anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu Geçici Anlaşma kapsamında, AB ile Bosna Hersek arasında tercihli ihracat rejimi 1 Temmuz 2008 itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Diğer taraftan, İstikrar ve İşbirliği Anlaşması ise 1 Haziran 2015 itibarıyla yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.</p> <p>Bosna Hersek 15 Şubat 2016 tarihinde AB'ye üyelik için başvurmuştur. Bununla birlikte Bosna Hersekli siyasetçiler arasında fikir birliği eksikliğinin, ülkenin AB'ye entegrasyonunu geciktirmekte olduğu görülmektedir. 20 Eylül 2016 tarihinde AB Bosna Hersek'in üyelik başvurusunu kabul etmiş olup, 9 Aralık 2016 tarihinde Bosna Hersek'e adaylık süreci değerlendirmesine yönelik soru kitapçığını (questionnaire) iletmış; Bosna Hersek ise 28 Şubat 2018 tarihinde AB'ye cevaplanmış soru formunu teslim etmiştir. Son olarak Haziran 2018'de AB'den alınan ilave soruların cevapları da 5 Mart 2019'da teslim edilmiştir.</p>
	NATO	NATO, 2010 yılında Bosna Hersek'e askeri varlıkların tahsisine ilişkin anlaşmaya bağlı olarak "Üyelik Eylem Planı" sunmuştur. Anılan eylem planı kapsamındaki koşulların yerine getirilmesi hususunda Mart 2012'deki NATO zirvesinde anlaşmaya varılmıştır. Ekim 2018 seçimleri sonrasında Cumhurbaşkanlığı Konseyi 2019 yılı sonunda NATO'ya gönderilmek üzere Bosna Hersek Reform Programı'nı kabul etmiştir.
	ÜYE/GÖZLEMCİ OLUNAN ULUSLARARASI KURULUŞLAR	Birleşmiş Milletler (UN) - 1992 yılından beri Üye Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE) - 1992 yılından beri Üye Uluslararası Para Fonu (IMF) - 1995 yılından beri Üye Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) - 1996 yılından beri Üye Bölgesel İşbirliği Konseyi (RCC) - 1999 yılından beri Üye Avrupa Konseyi (CE) - 2002 yılından beri Üye İslam Konferansı Örgütü (OIC) - 1994 yılından beri Gözlemci Dünya Ticaret Örgütü (WTO) - 1999 yılından beri Gözlemci

1.5 EKONOMİK YAPI VE GELİŞMELER

- ✓ Bosna-Hersek, 1992-1995 yıllarındaki savaştan önce sanayi altyapısı kuvvetli bir ülkedi. Ülkede önemli sanayi kolları (demir çelik, savunma sanayii, çimento, soda, kağıt, alüminyum, uçak yedek parçaları, rafineri, ağaç ve orman ürünleri, kimya ve metalurji) mevcuttu ve toplam istihdam ve üretimin yaklaşık %50'si bu sanayilerce karşılanmaktaydı. Savaştan önceki dönemde Bosna Hersek'teki üretim faaliyetleri temelde Yugoslavya'nın iç pazarının ihtiyaçlarının karşılanması üzerine kuruluydu.
- ✓ Savaş, Bosna Hersek'teki sanayi yapılanmasına ağır hasar vermiştir. Pazar kaybının yanı sıra sanayi tesislerinin zarar görmesi ve bu tesislerdeki makine ve teçhizatların çalınması vb. nedenlerle ülkenin sanayiye dayalı ekonomik yapısı bozulmuştur.
- ✓ Savaş sonrası dönemde söz konusu sanayi kapasitesinin bir kısmı devlet tarafından yeniden işletmeye açılmış, bir kısmı özelleştirilmiş, bir kısmı ise kapatılmıştır. Savaştan önce ağırlıklı olarak devlet mülkiyetinde olan veya devlet tarafından yönlendirilen üretim altyapısının özelleştirme veya iflaslar yoluyla özel mülkiyete geçmesi süreci çerçevesinde önemli sayıda işletme satılmıştır. Ancak halen özelleştirme çalışmaları devam eden az sayıda da olsa işletme bulunmaktadır.
- ✓ Bilhassa savaş sırasında olmak üzere 1990'lı yıllarda ülkenin hiperenflasyon ile karşı karşı kalması nedeniyle, parasal istikrar ülkenin ekonomi politikasındaki en önemli hedefler arasında yer almıştır. 2000'li yılların başından beri yüksek düzeylerde seyretmeyen ve 2009 yılında negatife dönen enflasyon, 2010 yılından itibaren çok yüksek oranlarda olmasa da yeniden artı değerlere çıkmıştır.
- ✓ Uluslararası gıda fiyatlarındaki artış enflasyondaki artışın başlıca sebebi olarak gösterilmektedir. 2015 yılında -1,0, 2016 yılında -1,1 olarak gerçekleşen enflasyon, 2017 yılında 1,3 ve 2018 yılında 1,4 ile yeniden artışa geçmiştir; 2019 yılında 0,6'ya düştükten sonra 2020 yılında 1,0, 2021 yılında ise 2,0 olarak gerçekleşmiştir.
- ✓ Ekonomik istikrar politikaları kapsamında Temmuz 1998'de Konvertible Mark (KM) yürürlüğe girmiştir. Bu yeni para birimi, Dayton Barış Anlaşması gereğince Para Kurulu/Currency Board kuralları altında yönetilmeye başlanmıştır. Söz konusu kurallar ve işleyiş Bosna Hersek Merkez Bankası tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir.
- ✓ Ticaret politikalarında uluslararası sistemle bütünleşme çalışmaları kapsamında, 1999 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nde (DTÖ) gözlemci statüsü elde edilmiştir. DTÖ ile ilişkiler kapsamında, ülkenin tarife yapısı DTÖ kuralları ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmakta olup, ülkenin DTÖ'ye üyelik çalışmaları nihai aşamada bulunmaktadır.

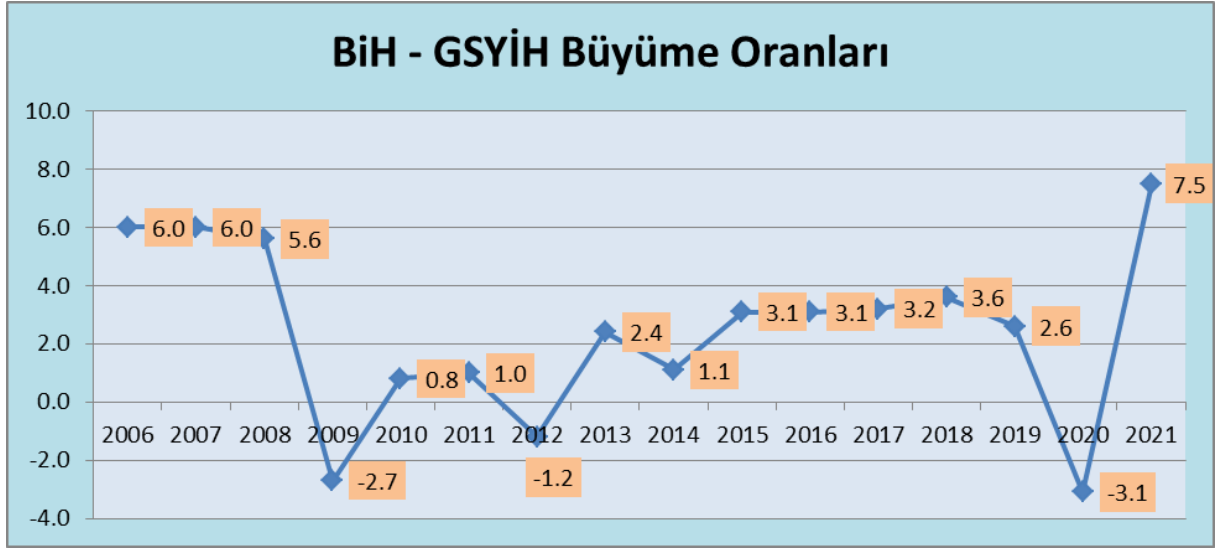
- ✓ Bosna Hersek'in tarife yapısı oldukça libere bir görünüm sergilemekte olup, ithalatta %0 ile %15 arasında değişen gümrük vergisi oranları uygulanmaktadır.
- ✓ Ülkenin önemli gelir kaynakları ve döviz kazandırıcı kalemleri arasında, ihracat ve yurtdışında çalışan vatandaşlar tarafından gönderilen gelirler sayılabilir. Yurtdışında çalışan vatandaşların gönderdiği gelirler GSYİH'nin önemli bir kısmını oluşturmakta olup 2015 yılında 1,23 milyar Avro, 2016 yılında 1,24 milyar Avro, 2017 yılında 1,33 milyar Avro ve 2018 yılında 1,38 milyar Avro düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu rakam 2019 yılında 1,51 milyar Avro'ya ulaşmışken, 2020 yılında pandeminin etkisiyle azalmış ve yaklaşık olarak 1,28 milyar Avro düzeyinde kalmıştır. Söz konusu gelirin 2021 yılında 1,53 milyar Avro düzeyine çıktığı açıklanmıştır.
- ✓ Ülkede yatırımlar genel olarak düşük düzeylerde seyretmiş olup, gerçekleştirilen yatırımlar ise büyük ölçüde yabancı sermaye tarafından finanse edilmiştir. Ülkeye yapılan dış yardımlardaki azalma nedeniyle üretimin ve özellikle ihracatın artırılabilmesi için doğrudan yabancı yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Üretim sektöründe mevcut olan açığı değerlendirmek isteyen yabancı sermaye Bosna Hersek'e ilgi göstermekle birlikte, eski Yugoslavya pazarının önemli ölçüde kaybedilmiş olması ve ülke içinde dönem dönem siyasi istikrarsızlıkların oluşması nedeniyle, bu ilginin somut yatırımlara dönüşmesinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Ülkenin yeniden yapılandırılması kapsamında çeşitli kredi programları uygulamaya konulsa da, söz konusu kredi programları genelde küçük ve orta ölçekli firmaları hedeflememiştir. Diğer taraftan, özellikle yabancı bankaların ülkede faaliyet göstermeye başlamasıyla birlikte, sermaye arzında nispeten bir artış olsa da, bürokrasi, karmaşık hukuki altyapı, yasal yaptırımların zayıf olması vb. sebeplerle sermaye arzındaki bu artış, sınai üretimde yeterince karşılığını bulamamıştır. Öte yandan, Bosna Hersek'te bankalar tarafından sağlanan krediler çoğunlukla tüketime yönelik olup, üretimin fonlanmasında finans kesiminin nispeten isteksiz davranması üretimin arttırılmasının önündeki engellerden birisini oluşturmaktadır.
- ✓ Ülke ticaret ve kredi açısından Avrupa'ya oldukça bağımlı durumdadır. İhracatın son yıllarda artış göstermesi (kimyasallar, ağaç ve ağaç ürünleri, tekstil ürünleri) ve ithalatın düşmesi sonucu ülkenin dış ticaret açığı azalmaktadır.

Kaynak: Bosna Hersek İstatistik Ajansı

- ✓ 1990'ların sonları ile 2000'li yılların başlarında ülkede yüksek kamu harcamaları ve bütçe açıkları yaşanmıştır. 1998-2000 yılları arasında GSYİH'nin %66'sına varan yüksek kamu harcamaları ve GSYİH'nin yaklaşık %9'una ulaşan bütçe açıklarının azaltılmasına yönelik olarak 2000-2005 yılları arasında IMF ile imzalanan stand-by düzenlemeleri kapsamında istikrar programları uygulanarak mali yapı konsolide edilmiş ve bu çerçevede kamu harcamaları GSYİH'nin yaklaşık %50'sinin altına gerilemiştir.
- ✓ Bosna Hersek'te ekonominin kayıt altına alınması amacıyla 1 Ocak 2006 tarihi itibariyle tek vergi sistemine geçilmiş, daha önce iki entitede (FBiH ve RS) farklı oranlarda uygulanan 'satış' ve 'hizmet' vergileri kaldırılarak bunların yerine Katma Değer Vergisi (KDV) uygulamasına başlanmış ve ülke genelinde uygulamaları yürütmek üzere Dolaylı Vergilendirme İdaresi (İTA) kurulmuştur. Bosna Hersek'te her ürün ve hizmet (sağlık hizmetleri, sosyal sigorta hizmetleri, eğitim vb. sektörlerde istisnalar bulunmakla birlikte) için halihazırda uygulanmakta olan KDV oranı %17'dir.
- ✓ 2003-2008 döneminde ekonomik performanstaki iyileşme, büyüme ve milli gelir rakamlarına yansımakla beraber, cari açık, işsizlik ve düşük gelir düzeyi ülkenin önemli ekonomik sorunları olmaya devam etmiştir. Küresel mali ve ekonomik krizin etkisiyle ülke ekonomisi 2009 yılında daralmıştır. 2010 ve 2011 yıllarında yaşanan düşük oranlı büyümeler (sırasıyla %0,8 ve %1) iç talep ve yatırımlara bağlı olarak gerçekleşmiştir. Ancak, AB'de ekonomik krizin derinleşmesi sonucu sanayi imalatının düşmesi, işsizlikteki artışın devam etmesi ve yurtdışında çalışan vatandaşların gönderdiği gelirlerin azalması vb. sebeplerle ekonomi 2012 yılında yeniden negatif büyümeyle (%-1,2) karşı karşıya kalmıştır. Sonrasında toparlanmaya başlayan ülke, 2013 yılında %2,4 ile yeniden büyüme yaşamıştır. GSYİH 2017 yılında 3,2, 2018'de 3,6 oranında ve 2019'da 2,8 oranında artmış, ancak 2020 yılında 3,1 oranında daralma

kaydetmiştir. Bosna Hersek Merkez Bankası tahmini verilerine göre GSYİH, 2021 yılında 7,5 oranında artmıştır.

Kaynak: Bosna Hersek Merkez Bankası

- ✓ 2008 yılında yaşanan küresel mali krizin de etkisiyle ekonominin daralması, firmaların yeniden yapılandırılmalarının beklenen hızda gerçekleşmemesi ve yüksek vergilere bağlı olarak istihdamın kayıt dışı ekonomiye kayması nedeniyle, işsizlik rakamlarında uzun vadede önemli bir düşme beklenmemektedir. Kayıt dışı istihdamın ise emeklilik gibi konular nedeniyle orta ve uzun vadede önemli bir sosyal soruna neden olması beklenmektedir. Bu nedenle, Bosna Hersek ekonomisini değerlendirirken “kayıt dışı” ekonominin yüzdesinin oldukça yüksek olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Dünya Bankası tahminlerine göre kayıt dışı ekonomi GSYİH’nin yaklaşık %35’ine tekabül etmektedir.

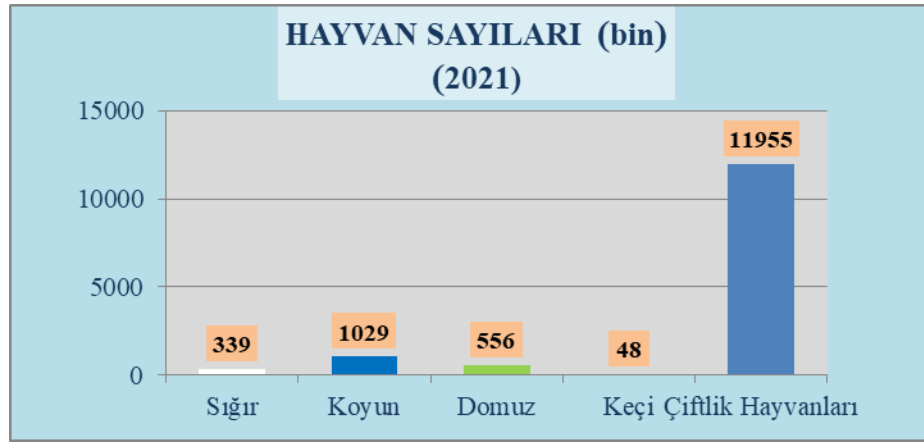
2. SEKTÖREL BAKIŞ

Bu bölümde Bosna Hersek ekonomisindeki belli başlı sektörlere ilişkin kısa bilgiler ve değerlendirmeler yer almaktadır.

2.1 TARIM VE HAYVANCILIK

- ✓ Ülkede tarımsal arazinin hem nitelik hem de nicelik açısından oldukça sınırlı olmasına karşın, temiz ve kolayca erişilebilen zengin yeraltı ve yerüstü su kaynakları bulunmaktadır.
- ✓ Ülke topraklarının %50,3'ü geniş anlamda tarımsal arazi, %48,3'ü ise ormanlarla kaplıdır. RS'de bulunan Posavina bölgesi başta olmak üzere, tarımsal arazinin %62'si ekilebilir durumdadır (bunun %48'i FBİH, %52'si RS'dedir).
- ✓ Ekilebilir arazinin ırmak yataklarındaki düzlüklerde bulunan kısmı (toplam ekilebilir arazinin %20'sinden az) yoğun tarım yapılmaya elverişlidir. FBİH kısmında, başta Neretva nehri olmak üzere bazı nehirler üzerindeki küçük vadilerde ve Hersek bölgesinde tarımsal üretim yoğunlaşmıştır. RS'deki tarımsal üretimin, FBİH'deki tarımsal üretimin iki katı olduğu tahmin edilmektedir.
- ✓ Tarımsal arazinin yaklaşık %56'sı çayır ve otlak, %40'ı işlenebilir arazi ve %4'ü ise meyve bahçeleri ve bağlardan oluşmaktadır.
- ✓ Ülkede üretilen başlıca tarım ürünleri arasında tahıl, mısır, yem, yağlık tohum, bakliyat, kök ve yumru bitkiler ile sebzeler yer almaktadır. Meyve ve sebze üretimi, mikro iklimler sayesinde çeşitlilik arz etmektedir.
- ✓ Tarımda net ithalatçı konumunda olan Bosna Hersek'te tarımsal potansiyelin kısmen kullanılabildiği düşünülmektedir. Tarımsal üretimin her kesiminde modernizasyon ihtiyacı (eski teknoloji ve araç gereçlerin yenilenmesi) ve tarım sektörünün mevcut yapısının iyileştirilmesi konusunda yatırım yapılabilmesi için en önemli engellerden birisi sektörün finansal kaynak ihtiyacıdır.
- ✓ Tarımsal üretimin gerçekleştiği araziler çoğunlukla özel araziler olup, küçük parçalı toprak sahipliği yaygındır. Tarımsal üretimin önündeki önemli sorunlardan birisi de kadaströ ve resmi kayıt sisteminin karışıklığı ve yeterli bir şekilde düzenlenmemiş olmasıdır.
- ✓ Savaştan önce önemli ölçüde gelişmiş olan hayvancılık sektörü savaş yıllarında gerilemiş ve dış yardımlarla yeniden toparlanması amaçlanmaktadır.

- ✓ Ülke topraklarının büyük bir kısmı (özellikle su kaynakları açısından zengin olan dağlık orta kesim) yem, otlaklar ve iklimsel koşullar göz önüne alındığında büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, et-süt ve çiftlik üretimi açısından elverişlidir. Hayvancılığın toplam tarımsal üretimdeki payının %50 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir.
- ✓ Ülkede savaş öncesi dönemde tamamı devlet kontrolünde yaklaşık 970 bin civarında olan büyükbaş hayvan sayısı savaş nedeniyle 200 bin civarına düşmüş ve buna paralel olarak et ve süt üretiminde de çarpıcı düşüşler yaşanmıştır. Hayvancılığın yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak savaş sonrası dönemde aktarılan finansman ile özellikle 2003 yılından sonra keçi haricinde tüm hayvan cinslerinde sayıca artış kaydedilmiştir.
- ✓ Kümes hayvanlarının sayısı 2021 yılında 11.955.000 olarak gerçekleşmiştir.

Kaynak: Bosna Hersek İstatistik Ajansı

- ✓ Savaştan önce gelişme gösteren balıkçılık sektörü, savaştan sonra da aynı seyrine devam etmiştir. Ülkede bulunan nehirler üzerinde balık yetiştiriciliği yaygın olarak yapılmaktadır.
- ✓ Kirlenmemiş akarsuların bolluğu hem aile ölçeğinde hem de endüstriyel balık üreticiliği açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Alabalık ve sazan yetiştiriciliği bir hayli gelişmiş durumdadır.

2.2 AĞAÇ VE ORMAN ÜRÜNLERİ

- ✓ Yaklaşık yarısı (%48,3) ormanlarla kaplı olan ülkede, geçmişteki yasadışı kullanımdan kaynaklanan tahribat ve savaş döneminden kalma mayınlar yüzünden ormanlık arazinin bir kısmı kullanılamamaktadır.
- ✓ Bosna Hersek'teki orman arazilerinin %80,7'si devlet mülkiyetindedir.
- ✓ Ülkedeki ağaçların miktar, tür ve kalite bakımından zenginliği, orman ürünleri sanayii açısından kayda değer bir kaynak sunmaktadır. Kayın, meşe, dişbudak, çam, köknar, ceviz, elma ve kiraz ağaçlarından ham, yarı ve tam işlenmiş ürün ihracatı yapılmaktadır.
- ✓ Sert ve yumuşak odun açısından zengin olan Bosna Hersek'te ağaç ve orman ürünleri sektörü gerek yatırım gerekse ihracat odaklı üretim açısından önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Ağaç ve orman ürünleri sanayii, Bosna Hersek sanayi üretiminde önemli bir paya sahiptir ve ham keresteden mobilyaya kadar geniş bir ürün gamında üretim yapılmaktadır.
- ✓ Savaş öncesi dönemde ülke GSYİH'sinin yaklaşık %10'una tekabül eden bir üretim gerçekleştirilen ağaç ve orman ürünleri sektörü günümüzde çoğunluğu özelleştirilmiş işletmelerden oluşan bir yapı sergilemektedir. Sektöre yönelik finansman eksikliği, üretim kapasitesindeki düşüşün ve teknolojiye ayak uydurulamamasının en önemli sebepleri arasında gösterilmektedir. Sektörde faaliyet gösteren işletmeler çoğunlukla birincil aşama üretim yapmaktadır.
- ✓ Günümüzde olduğu gibi savaş öncesi dönemde de ihracata yönelik bir sektör olan ağaç ve orman ürünleri sektörünün gelişmesi açısından atılacak en önemli adımların mevcut teknolojinin yenilenmesi, makine ve teçhizatın modernizasyonu, üretimde katma değer artırılması ve destekleyici sanayilerle daha güçlü bağların kurulması olduğu düşünülmektedir.

2.3 SANAYİ ÜRETİMİ

- ✓ Savaş sırasında önemli derecede azalarak düşük seviyelere inen sınıai üretim, savaşın sona ermesi ile birlikte 1996-1999 yılları arasında güçlü bir büyüme performansı sergilemiştir. Gıda ve içecekler sektörü, ülkede toplam sınıai üretimde önemli bir yer tutmakta olup, bahse konu sektördeki büyümenin sınırlı kalmasının en önemli nedenleri olarak özellikle Hırvatistan ve Sırbistan'dan yapılan ithalat ile AB'ye üye olan ülkelerin AB mevzuatı çerçevesinde ticari engelleri Bosna Hersek gibi üçüncü ülkeler aleyhine yükseltmeleri gösterilmektedir.
- ✓ Bosna Hersek'te savaş öncesi sınıai üretim yapısı ile savaş sonrası üretim yapısı farklılık arz etmektedir. Savaştan önceki dönemde metal işleme, makine üretimi, kimyasallar, ağaç işleme, gıda, tekstil ve deri sektörlerinde yoğunlaşan ve katma değeri nispeten yüksek bir görünüm arz eden üretim yapısı, yerini gıda işleme, metal dışı ürünler ve mineraller, ağaç işleme ve temel metaller gibi daha düşük katma değerli sektörlerle bırakmıştır.
- ✓ Bununla birlikte, metal işleme, demir çelik, otomotiv parçaları vb. sektörlerde faaliyetler devam etmekte olup, bu sektörler ülkenin üretim ve ihracatında önemli bir yer tutmaktadır.
- ✓ Üretim hem FBiH'de hem de RS'de genel olarak büyük şehirlerde yoğunlaşmıştır (FBiH'de Saraybosna, Tuzla, Mostar ve Zenica; RS'de Banja Luka, Modrica ve Bijeljina).

2.3.1 METAL VE METAL İŞLEME

- ✓ Metal ve metal işleme sektörü, kapasite kullanımı ve istihdam açısından savaş öncesi dönemdeki seviyesinden uzak olmasına karşın (1992 yılında 200.000, günümüzde 30.000 civarında istihdam) ülke ekonomisi açısından önemini muhafaza etmektedir.
- ✓ Metal işleme sanayii, başta demir ve demir dışı metaller (demir, çelik, alüminyum, kurşun, çinko, bakır) olmak üzere oldukça geniş bir faaliyet alanını kapsamaktadır.
- ✓ Ülkedeki maden rezervlerinin (özellikle demir cevheri, boksit, kurşun, çinko, bakır) katkısı ve eski Yugoslavya döneminde ülkenin savunma sanayii merkezi olmasının da etkisiyle metal işleme sektörü ülkenin geleneksel olarak en güçlü sektörü olarak kabul edilmektedir.
- ✓ Sektör Bosna Hersek sanayii ve ihracatında önemli bir kalem teşkil etmektedir. Özellikle alüminyum, demir-çelik ve otomotiv parçaları ihracatı olmak üzere metal sektörü ülke ihracatının önde gelen sektörleri arasında yer almakta olup, Bosna Hersek metal sektöründe ticaret fazlası vermektedir.

- ✓ Metal sektöründe üretilen ürünler ağırlıklı olarak Avrupa ve çevre (özellikle CEFTA ülkeleri) pazarlardaki otomotiv, makine ve metal ürünleri üreticilerine gönderilmesinin yanı sıra iç piyasada da kullanılmaktadır.
- ✓ Metal sanayii konjonktürel olarak uluslararası piyasalardaki metal fiyatlarında görülen değişkenliğe oldukça duyarlı bir seyir izlemekte ve iç piyasa da bu dalgalanmalardan etkilenmektedir.
- ✓ Ülkede metal sanayiinde faaliyet gösteren şirketlerin %80'i küçük ölçekli, %15'i orta ölçekli ve %5'i ise büyük ölçekli işletmelerdir. Dolayısıyla, sektörün mevcut yapısı ağırlıklı olarak küçük işletmelerden oluşmakta olup, söz konusu küçük işletmelerin entegre hale getirilmesiyle elde edilecek ölçek ekonomisi vasıtasıyla sektörün gelişiminin hızlanabileceği düşünülmektedir.
- ✓ Ülkenin metal işleme sektöründeki birikimi de göz önüne alındığında, sektöre giriş yapmak isteyen yatırımcıların bilhassa ortaklık kurma veya özelleştirmeler vasıtasıyla sektörde yatırım yapabilecekleri düşünülmektedir.
- ✓ Hemen her sektörde olduğu gibi metal sektöründe de yabancı sermayenin ülkeye gelmesi ve yatırım yapması için uygun ortam oluşturulmaya çalışılmaktadır. Sektörde katma değeri yüksek üretimin teşviki amacıyla yerli ve yabancı yatırımcılar gerek yeni şirket kurulumu gerekse mevcut işletmelerin dönüşümü konusunda desteklenmektedir.

2.3.2 OTOMOTİV ve OTOMOTİV YAN SANAYİİ

- ✓ Savaş öncesi yıllarda otomotiv sektöründe önemli yabancı şirketlerin yatırımlarının bulunduğu Bosna Hersek'te otomotiv sektörü savaş nedeniyle önemli hasara uğramış ve var olan yabancı yatırımlar büyük ölçüde ülkeyi terk etmiştir. Ancak, ülkede otomotiv sektörünün yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak metal üretimi, metal işleme, alet yapımı, plastik işleme, otomotiv parçaları ve otomotive yönelik tekstil ürünleri üretimi faaliyetleri halihazırda devam etmektedir.
- ✓ Ülkede otomotiv sektöründeki şirketler motor dişli ve parçaları, yüksek kaliteli metal hassas parçalar, tahrik milleri, fren parçaları ve sistemleri, debriyaj, direksiyon parça ve sistemleri, pompa, filtre, otomotiv elektrik parçaları (sinyaller, röle, elektronik anahtarlar), tekstil ve deri ürünleri, plastik enjeksiyon parçaları, alüminyum jantlar, aküler, yaylar, vidalar, hortumlar, metal, kauçuk ve plastik bileşenler gibi muhtelif küçük parçalar vb. geniş bir ürün gamında üretim yapmaktadır.
- ✓ Otomotiv yedek parçaları sektörü ihracat odaklı bir sektör konumundadır ve üretimin yaklaşık %90'ı aralarında Almanya, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Slovenya ve Türkiye'nin de bulunduğu 30'a yakın ülkeye ihraç edilmektedir.

2.3.3 TEKSTİL

- ✓ Tekstil sektörünün eski Yugoslavya döneminde Bosna Hersek'te önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Savaş öncesi dönemde Bosna Hersekli tekstil ve ayakkabı üreticileri ürünlerini (pamuk ipliği, kumaş, dokuma, konfeksiyon, ham ve işlenmiş deri ürünleri) tüm kıtalara ihraç etmişlerdir. Geçmişte Almanya ve İtalya pazarlarına tekstil ve ayakkabı tedariği yapmış olan Bosna Hersek, bu anlamda bu sektörde birikime ve vasıflı bir iş gücüne sahiptir.
- ✓ Tekstil sektörü bugün ülkede birçok küçük üretici vasıtasıyla sürdürülmekte ve çok çeşitlenmiş bir yapı arz etmektedir. Özellikle makine ve teçhizata yapılacak yatırımlarla Bosna Hersek tekstil sektörü dinamik bir gelişim sergileme potansiyeline sahiptir.
- ✓ Ülkede tekstil sektöründe yaklaşık 40.000 kişi istihdam edilmektedir.
- ✓ Tekstil sektörü ihracatının artışıdaki önemli faktörler arasında birçok kamu işletmesinin özelleştirilmesi ve sektör üretiminin yurtdışı piyasaların taleplerine yönlendirilmesi gösterilmektedir. Ülkenin tekstil sektöründeki önde gelen ticari partnerleri arasında AB ülkeleri, Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri yer almaktadır.
- ✓ Bosna Hersek tekstil hammaddeleri ticaretinde net ithalatçı konumundadır.
- ✓ Diğer sektörlerde de vurgulandığı üzere, tekstil sektöründe (konfeksiyon, deri ve ayakkabı) mevcut altyapı, işletmeler ve üretim süreçlerinin modernize edilerek sektörün uluslararası ölçekte rekabetçi ürünleri üretebilecek hale getirilmesi için sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, yabancı yatırımlar sektörün gelişimi ve modernizasyonunun gerçekleştirilmesi açısından en etkili ve hızlı çözüm yolu olarak kabul edilmektedir.

2.3.4 İÇECEK

- ✓ Bosna Hersek tatlı su kaynakları bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Tatlı su ve taze meyve-sebze Bosna Hersek'in içecek sektörü açısından önemli bir yer teşkil etmektedir.
- ✓ İç piyasada içeceklere yönelik talebin yalnızca %45'inin yerli üretimle karşılandığı tahmin edilmektedir. Arz yetersizliği sektördeki yatırım potansiyelinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.
- ✓ Bosna Hersek'te yıllık yaklaşık 400 milyon litre civarında maden suyu tüketilmektedir. Gelecekte şişelenmiş kaynak suyu tüketiminin maden suyu tüketiminden daha fazla olacağı beklenmektedir. Ülke zengin tatlı su kaynaklarına sahip olmasına karşın, kaynak suyu ticaretinde net ithalatçı durumundadır.

- ✓ 2021 yılında yaklaşık 13,2 milyon Avro tutarında su ve içecek ithal edilmiştir. İthalat yapılan ülkeler arasında Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya başı çekmektedir.
- ✓ Bosna Hersek'te yılda üretilen 350 milyon litre suyun %50'si şişelenmiş kaynak suyudur. Ülkede kaynak suyu satışı gerek hacim gerekse değer açısından gazlı içecek satışından daha fazladır.
- ✓ Ülkede yaklaşık 10.000 meyve bahçesi bulunmaktadır. Verimli toprakların ve ılıman iklimin olduğu bölgelerde çok çeşitli meyve yetiştirme imkanı bulunmaktadır. Bu nedenle Bosna Hersek yüksek kalite meyve suyu üretimi için iyi bir potansiyel barındırmaktadır.
- ✓ Ülke bira ve şarap gibi alkollü içeceklerde de net ithalatçıdır. Biracılıkta yerel üretim iç talebin yaklaşık %70'ini karşılamakta olup, talep fazlası Hırvatistan ve Sırbistan'dan ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Ülkede şarap üretiminin tamamı Hersek bölgesinde yapılmaktadır. Yerli üretim şaraplara göre fiyat avantajına sahip olduklarından dolayı Karadağ ve Makedonya, şarap ithalatının yapıldığı ülkeler arasında önde gelmektedir.

2.4 DOĞAL KAYNAKLAR VE MADENCİLİK

- ✓ Bosna Hersek, eski Yugoslavya zamanında ülkedeki zengin maden rezervleri nedeniyle madencilik ve ağır sanayi alanlarında yoğunlaşmıştır. Dayton Barış Anlaşması ve AB süreçleri çerçevesinde Batı Balkanlar'da sağlanan istikrar ortamı, Balkanlar'da oluşması beklenen enerji arz açığı ile temel madenlerde son yıllarda yaşanan fiyat artışları, ülkedeki madencilik potansiyelinin kullanımının artırılması hususunu ekonomi gündeminin en önemli maddelerinden birisi haline getirmiştir.
- ✓ Savaştan önce gelişmiş olan ve büyük ölçüde Yugoslavya ağır sanayisine dönük üretim yapan Bosna Hersek madencilik sektörü, savaş boyunca ve daha sonra izleyen ekonomik daralma ile paralel bir şekilde küçülmüş ve birçok ocak kapanmıştır. Özellikle 1999 yılında en önemli pazar olan Sırbistan ve Karadağ'da Kosova Savaşı'ndan dolayı daralma yaşansa da sektör daha sonra toparlanmıştır. 2003 ve 2004 yıllarında FBiH'de sırasıyla %4,6 ve %5,8'lik büyüme gerçekleşmiş olup, RS'de bu oran 2004 yılında %3,6 olarak gerçekleşmiştir.
- ✓ FBiH'deki Vareš ve Jablanica ile RS'deki Ljubija'da toplam 750 milyon ton demir cevheri rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Savaştan önce 1,8 milyon ton demir üreten ve 20.000 kişi istihdam eden sektörün üretimi savaş sonrası dönemde kaydadeğer biçimde azalmıştır (2003 yılında 100.000 ton).
- ✓ 1998 yılında Zenica Steelworks ve Kuveyt Yatırım Otoritesi (KIA – Kuwaiti Investment Authority) ortaklığı ile BIH Steel kurulmuş olup, söz konusu ortaklığın amacı 45 milyon ABD Doları yatırım yaparak yılda 1 milyon ton üretime ulaşmak

olarak belirlenmiştir. Daha sonra söz konusu ortaklıktaki devlet payı dünyanın en büyük çelik üreticilerinden Mittal Steel'e (LNM Holding) satılmış olup, üretim hedefi zamanla 1,5 milyon tona ve yatırım hedefi ise bölgeye yapılacak yatırımlar da dahil olmak üzere 420 milyon ABD Doları'na çıkmıştır.

- ✓ Ülkedeki çinko ve kurşun rezervlerinin 11,7 milyon ton civarında olduğu tahmin edilmekte olup, bu rezervler FBİH'de Vareš ve Olovo'da, RS'de ise Srebrenica'da bulunmaktadır. Ülkede ayrıca tuz, barit, kireç ve kalay madenleri ile ülkenin çeşitli yerlerine dağılmış durumda düşük kaliteli boksit yatakları bulunmaktadır.
- ✓ Madencilik konusunda FBİH ve RS'de farklı politikalar uygulanmaktadır. RS'de açılan ihalelerin şeffaflığı konusundaki tereddütler ulusal ve uluslararası kamuoyunda sık sık gündeme getirilmektedir. FBİH'de termik santraller konusundaki kararların FBİH yönetimi düzeyinde, diğer madenlerde ise Kanton düzeyinde alındığı görülmektedir.
- ✓ Ülkenin termik ve hidroelektrik enerji kapasitesinin yüksek olduğu dikkate alındığında, ülkemiz firmalarının bu konuda daha aktif olmak yönünde çaba göstermelerinin önem arz ettiği değerlendirilmektedir.
- ✓ Alüminij Mostar şirketi, savaştan sonra hızla toparlanarak savaş öncesi dönemde olduğu gibi savaştan sonra da ülkenin önde gelen ihracatçıları arasında yer almıştır. Şirket hisselerinin %44'ü kamuya, %44'ü küçük hissedarlara, %12'si ise yabancı sermayeye aittir. 2019 yılı sonu itibarıyla borç ödeme sorunları yaşayan şirkette çalışanların sözleşmeleri feshedilmiş ve şirketin bazı üretim birimleri 2020 yılında bir Çin-İsrail ortak girişimi tarafından kiralanmıştır.
- ✓ Tuzla'da bulunan ve soda üretimi gerçekleştiren Soda-So Lukavac üretim tesisleri, 2006 yılında Şişecam iştiraki olan Soda Sanayi tarafından alınmıştır. Halihazırda Türkiye'nin ülkedeki en büyük yatırımları arasında yer alan tesis faaliyetlerini sürdürmektedir.

2.5 ENERJİ

- ✓ Bosna Hersek elektrik hariç enerji ihtiyacının önemli bir kısmını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Savaştan önce 13 hidroelektrik santrali toplam enerji ihtiyacının %40'ını, 4 termik santral ise kalan ihtiyacı karşılamaktaydı. 2000 yılında ülkenin enerji üretimi savaş öncesi dönemin %80'ine ulaşmış ve sonraki dönemlerde daha da toparlanarak artış göstermeye devam etmiştir.
- ✓ FBİH'deki enerji şirketi Energopetrol'un %67'si 2006 yılında MOL (Macar) - INA (Hırvat) ortaklığına satılmıştır. 2016 yılında INA, MOL şirketinin %33,5 hissesini satın alarak en büyük hissedar olmuştur. 2018 yılında şirketin yapısı %88,65 INA Industrija nafte d.d. Zagreb, %7,6 FBİH Hükümeti ve %3,75 küçük hissedarlar olarak değişmiştir.
- ✓ Bosna Hersek'in ithalat kompozisyonu incelendiğinde, petrol ve petrol ürünlerinin önemli bir kalem oluşturduğu görülmektedir. Ülkemiz ile imzalanan STA kapsamında petrol ürünleri ihtiyacının bir kısmı 2008 yılına kadar ülkemizden karşılanmıştır. Söz konusu dönemdeki petrol ihracatımız Bosna Hersek'e toplam ihracatımızın yaklaşık %50'sine tekabül etmekteydi. Ancak, Bosna Hersek'in AB ile imzaladığı Ticaret ve Ticaretle İlgili Konulara İlişkin Geçici Anlaşmanın 01/07/2008 tarihinde yürürlüğe girmesiyle 2008 yılının son aylarından itibaren ülkemizden Bosna Hersek'e olan petrol ihracatında ciddi bir düşüş yaşanmıştır.
- ✓ Enerji sektörü Bosna Hersek'in geleneksel olarak en güçlü sektörleri arasında yer almakta olup, ülkenin enerjiye bağımlı Avrupa pazarlarına yakınlığı da göz önüne alındığında gelişim olanakları ve yatırım açısından kayda değer potansiyel ve fırsatlar barındırmaktadır.
- ✓ Ülkede henüz yeterince işlenmemiş veya kısmen işlenmekte olan çok çeşitli doğal kaynaklar arasında tahminen 6 milyar ton rezervi olan kahverengi kömür ve linyit, tahmini 6000 megavatlık hidroelektrik enerji potansiyeli, tahminen 2000 megavatlık rüzgar enerjisi potansiyeli, yaklaşık 1,5 milyon metreküp ahşap atıkları, talaş, çips ve yontma ahşabın da dahil olduğu biyokütle enerjisi, jeotermal ve güneş enerjisi sayılabilir. Ayrıca, ülkede petrol arama çalışmaları da yürütülmektedir.
- ✓ Ülkede enerji sektörünün ana bileşenleri olarak kömür, elektrik, petrol ve doğalgaz gösterilebilir.
- ✓ Kömür ülkenin en önemli enerji kaynakları arasında yer almaktadır. Linyit ve kahverengi kömür yatakları hem FBİH hem de RS'de bulunmaktadır. Ülkede üretilen kömürün yaklaşık %90'ı termik santraller tarafından kullanılmakta olup, kalan %10'luk kısmın çoğu sanayide ve genel tüketimde sarf edilmekte, çok az bir kısmı da ihraç edilmektedir.

- ✓ Bosna Hersek petrolü ithal etmekte ve ithal edilen petrol de ülkedeki rafinerilerde işlenmektedir.
- ✓ Enerji sektöründe en az gelişme göstermiş olan sektör doğalgazdır. Halihazırda doğalgaz ihtiyacının tamamı Rusya Federasyonu'ndan karşılanmaktadır. Ülkedeki mevcut doğalgaz boru hattı 191 km uzunluğunda olup yıllık 1 milyar metreküp kapasiteye sahiptir. Ülkede boru hatlarının yaygınlaştırılması konusunda çalışmalar devam etmektedir.
- ✓ Elektrik ağırlıklı olarak hidroelektrik santralleri ve termik santrallerde üretilmektedir. İç talebin üzerinde gerçekleşen üretim sonucu 2018 yılında 293,5, 2019 yılında 293,9 ve 2020'de 254 milyon Avro değerinde gerçekleştirilen elektrik ihracatı 2021 yılında 424 milyon Avro ile rekor düzeye ulaşmıştır.
- ✓ Özellikle Balkan ülkeleri ve Avrupa piyasalarında elektrik arzındaki açığın giderilmesi amacıyla ülkede elektrik üretiminin artırılması için yeni projeler gündemde bulunmaktadır. Hidroelektrik enerjisi ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı olarak planlanan söz konusu projeler vasıtasıyla gerek mevcut tesislerin genişletilmesi gerekse yeni üretim tesislerinin inşası hedeflenmektedir.
- ✓ Bosna Hersek hidro ve termo enerji kaynakları açısından zengin bir ülkedir. Söz konusu enerji kaynaklarından daha fazla yararlanmak için ülkede yeni santraller kurmak amacıyla yatırım ve gelişim projeleri hazırlanmaktadır. Bu projeler kapsamında, bölgede ve Avrupa piyasalarında enerji tedariki açığını karşılamak için yeni tesislerin kurulması ve mevcut olan tesislerin genişletilmesi amaçlanmaktadır.
- ✓ Kalkınma programları kapsamında 15 adet büyük ve küçük hidroelektrik santrali inşası ve 4 santralin de onarım ve genişletilmesi planlanmaktadır (toplam üretim kapasitesi 2000 MW). Bosna Hersek'in nehir havzalarında 1000 MW üretim kapasiteli 400 potansiyel mini hidroelektrik santrali projesi planlanmış olmakla birlikte, Bosna Hersek Federasyonu Temsilciler Meclisi'nde 2020 yılında getirilen karar ile yeni mini hidroelektrik santral inşasının yasaklanması ve mevcut küçük hidroelektrik santrallerine verilen onayların gözden geçirilmesi kabul edilmiştir. Bosna Hersek Federasyonu Halklar Meclisi Parlamentosu'nda onaylanan karar ile 10 MW'a kadar mini hidroelektrik santrallerin inşası yasaklanmıştır.
- ✓ Enerji sektöründeki yatırım programlarının tamamlanabilmesi için Bosna Hersek'in finansman kaynakları yeterli olmayıp sermaye yatırımları gereklidir. Bu nedenle, Bosna Hersek, bu projelerin gerçekleştirilmesine destek verebilecek stratejik partnerler ve finans kurumları aramaktadır.
- ✓ Ülkenin güney kesimlerinin rüzgar enerjisi santrallerinin kurulumu açısından en elverişli yerler olduğu ileri sürülmektedir.

- ✓ 2018 yılının Mart ayında Bosna Hersek'in ilk rüzgar enerji santrali olan Mesihovina Hersek Bosna Hırvat Birliği Elektrik İdaresi tarafından faaliyete açılmıştır. Diğer taraftan, Alman Kalkınma Bankası KfW 'Podvezlje' rüzgar enerji santrali inşası için 3 yıl ödemesiz 15 yıl geri ödemeli kredi onaylamıştır. Kredinin yanı sıra santral Bosna Hersek Elektrik İdaresi olan Elektroprivreda'nın özsermayesiyle de finanse edilecektir. Projenin değeri 83,2 milyon Avro olup, yıllık üretimin yaklaşık 130 GWh olması öngörülmektedir. 'Podvezlje 1' rüzgar enerji santrali 2021 yılında faaliyete başlamıştır.

2.6 ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME / TELEKOMÜNİKASYON

2.6.1 ULAŞTIRMA

- ✓ Ülkenin özellikle FBiH'de yüksek dağlarla kaplı olması ve eski Yugoslavya döneminde yeterince yatırım alamamış olması gibi sebeplerle karayolu ve demiryolu ağı yeterince gelişmemiştir. Gidiş-geliş tek yönlü karayolu bağlantısı ülkenin lojistik açısından dezavantajlı yönü olarak düşünülmektedir. Buna rağmen, ülkenin diğer ülkelerle ve dış pazarlarla bağlantılarında geleneksel ulaşım modlarının (karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu) tümünden faydalanılabilmektedir.

2.6.1.1. KARAYOLU

- Karayolu taşımacılığı Bosna Hersek'te ulaşım altyapısının en önemli unsurunu teşkil etmekte olup ülke içinde karayolu ağı otoyol, anayol ve bölge karayollarından oluşmaktadır. Bosna Hersek'te toplam otoyol uzunluğu 218 km, anayol uzunluğu 4.237 km ve bölge karayolları uzunluğu 4.655 km'dir. Bosna Hersek'in karayolu ağı Avrupa'da az gelişmiş karayolu ağlarından biri olup arazinin büyük bölümünün dağlık olması nedeniyle karayolu yapımı zor ve pahalıdır.
- Bosna Hersek'te kuzeyde Brod'dan başlayarak batıda Bosna Hersek sınırının hemen yakınındaki Hırvatistan'ın Ploče limanında biten ve Budapeşte'yi Ploče limanına bağlayan, yaklaşık 75 kilometresi tünel ve 33 kilometresi köprü olmak üzere 336 km uzunluğunda olması ve 3 milyar Avro'ya mal olması beklenen Koridor Vc Otoyol Projesi, ülkenin en büyük kalkınma projesi olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu proje kısmi lotlar halinde ihale edilmektedir.
- 2021 yılının sonu itibarıyla Koridor Vc Otoyolu'nun yaklaşık 114,5 kilometrelik kısmı tamamlanmıştır. İlk defa bir Türk firması (Cengiz İnşaat) 2012 yılında 3 lot ihaleyi kazanmış ve üstlendiği projeleri 2014 yılında tamamlamıştır. Ayrıca, aynı firma, 2,7 kilometrelik Zenica Tüneli – Donja Gračanica otoyol bölümünün inşaatı için ihaleyi 2018 yılının Kasım ayında kazanarak çalışmalara başlamıştır. Söz konusu otoyol bölümü tamamlanmış olup bağlantı yollarının yapımı devam etmektedir.

- Koridor Vc Otoyol Projesi'nde özellikle köprü ve tünellerin yapımı konusunda ülkemiz firmalarının katılımcı olabilecekleri düşünülmektedir. Söz konusu otoyolun Bosna Hersek Federasyonu'ndan geçen kısmı 285 km, Republika Srpska kısmı ise 48 km civarındadır. 2021 yılının sonu itibarıyla Koridor Vc'nin %35'i tamamlanmış olup, yaklaşık 40 kilometrelik kısım halen inşa halindedir.
- Koridor Vc Projesi'nin finansmanına yönelik olarak EIB ve EBRD tarafından kredi sağlanmaktadır. Ayrıca, söz konusu projeye danışmanlık hizmeti sağlanması konusunda Dünya Bankası grubu kuruluşu olan IFC ile sözleşme imzalanmıştır. Projenin finansmanı konusunda uluslararası platformda arayışlar devam etmektedir. Koridor Vc Projesi'nin hayata geçirilmesi konusunda Bosna Hersek'te ve uluslararası toplumda önemli ölçüde kararlılık bulunmaktadır. EBRD ve EIB'nin yanı sıra finansmana OPEC, KFAER, BH Kalkınma Bankası, FBiH hükümeti katılmaktadır.
- Öte yandan, Republika Srpska Entitesi'nde Gradiška-Banja Luka (33,7 km), Prnjavor-Doboj (36,9 km) ve Banja Luka-Prnjavor (35,3 km) kısımları olmak üzere 3 bölüm halinde toplam 105,9 kilometrelik otoyol bulunmaktadır.
- Ayrıca, Türkiye'nin inisiyatifi üzerine, biri Saraybosna-Bijeljina hattında kuzey güzergahı, diğeri ise Saraybosna-Vardište hattında doğu güzergahı olmak üzere ring formatında Saraybosna-Belgrad otoyolunun yapımı ile ilgili hazırlık çalışmaları başlatılmıştır.

2.6.1.2. DEMİRYOLU

- Ülkenin savaştan önce 1.030 km olan demiryolu ağı, savaşta önemli ölçüde zarar görmüş olup, bu zararın bir kısmı uluslararası kuruluşların da yardımıyla onarılmıştır.
- Ülkede toplam 92 adet demiryolu istasyonu, 75 elektrikli ve 93 dizel olmak üzere toplam 168 adet lokomotif, toplam 10.464 yolcu kapasiteli 214 adet yolcu vagonu ve toplam 228 bin ton kapasiteli 4.284 adet yük vagonu bulunmaktadır.
- Demiryolunun taşımacılıkta daha etkin hale getirilmesi çalışmaları devam etmekte olup, AB de 2006 yılında ülke genelinde tek bir demiryolu yönetimini desteklediğini açıklamıştır.
- 2006 yılında satın alınan Talgo tipi hızlı trenler 2016 yılının sonunda yolcu taşımaya başlamış olup Saraybosna-Zenica ve Saraybosna-Çapljina seferlerini düzenli olarak yapmaktadır.

2.6.1.3. DENİZYOLU/SU YOLLARI

- Bosna Hersek'in 20 km civarında denize çıkışı olmakla beraber (Neum), bu bölgede liman bulunmamaktadır.
- Ülke, sınıra 25 km uzaklıkta bulunan Hırvatistan kıyısındaki Ploče limanını, Hırvatistan ile Bosna Hersek arasında 1998 yılında adı geçen limanın kullanımı ile ilgili olarak yapılan Anlaşma çerçevesinde fiilen kullanmaktadır.
- Sava nehri üzerinde Bosanska Gradiška, Bosanski Brod, Orašje ve Brčko limanları bulunmakta olup, bu limanlardan en büyüğü Brčko'dur. Brčko Limanı, Temmuz 2006 tarihinde uluslararası liman statüsü kazanmıştır. Tuna ve Sava nehirleri vasıtasıyla söz konusu limandan Karadeniz'e çıkış mümkün bulunmaktadır.

2.6.1.4. HAVAYOLU

- Ülkede 20'nin üzerinde havalimanı bulunmakta olup, sadece Saraybosna, Tuzla, Banja Luka ve Mostar havalimanları ticari trafiğe açıktır. Özellikle Saraybosna ve Tuzla havalimanlarında son yıllarda yaşanan yoğun yolcu ve kargo trafiğine yönelik ihtiyaçları gidermek amacıyla, kapasite genişletme çalışmaları başlatılmıştır.
- Ülkenin havayolu şirketi Air Bosna, 2003 yılında iflas etmiş olup, 2005 yılında devlet desteği ile BH Airlines adı altında yeniden faaliyete başlamıştır. 2009 yılında sonuçlanan BH Airlines ihalesini THY kazanmış ve BH Airlines'ın %49 hissesini satın alarak "yönetici ortak" olmuştur. Ancak bu ortaklık 2012 yılında sona ermiştir. BH Airlines takip eden yıllarda ekonomik olarak varlık gösteremeyerek 2015 yılında tekrar iflas etmiştir. Çeşitli havayolu firmaları tarafından bayrak taşıyıcısı havayolu şirketini yeniden faaliyete geçirme konusundaki çalışmalar sürmektedir. Diğer taraftan, 2017 yılında özel bir şirket tarafından kurulan FlyBosnia havayolu şirketi, dönemsel olarak farklı noktalara uçuşlar gerçekleştirmektedir.
- Havalimanlarının özelleştirilmesi konusu ülke gündeminde bulunmakla beraber, siyasi iradenin özelleştirmelerle ilgili genel olarak içinde bulunduğu isteksiz tutum nedeniyle bu konuda gelişme kaydedilememektedir.
- Bosna Hersek'in hava sahası Kasım 2014 tarihine kadar Sırbistan ve Hırvatistan tarafından kontrol edilmiş; 13 Kasım 2014 tarihinde Bosna Hersek yaklaşık 10 km yükseklikteki uçuşlarda kendi hava sahasını kontrol etmeye başlamıştır. Akabinde 5 Aralık 2019 tarihinde ülkenin hava sahasının tamamının kontrolü, Bosna Hersek Hava Seyrüsefer Ajansı (BHANSA) tarafından sağlanmaya başlanmıştır.

2.6.2 HABERLEŞME/TELEKOMÜNİKASYON

- ✓ Bosna Hersek'te telekomünikasyon sektörü savaştan sonra en hızlı toparlanan sektörlerden birisi olmuştur.
- ✓ 2005 rakamlarına göre 969.000 (her 100 kişiye 25,2 hat) sabit hat mevcutken, 2016 yılında 784.223 (her 100 kişiye 22,21 hat), 2017 yılında 759.351, 2018 yılında 740.807, 2019 yılında 728.322 (her 100 kişiye 20,63 hat), 2020 yılında 560.796, 2021 yılında ise 543.797 sabit hat bulunduğu bilgisine ulaşılmıştır.
- ✓ 2005 yılında 1,60 milyon (her 100 kişiye 42 hat) olan cep telefonu hattı sayısı, 2017 yılında 3,44 milyon (her 100 kişiye 97,4 hat), 2018 yılında 3,46 milyon, 2019 yılında 3,76 milyon (her 100 kişiye yaklaşık 106 hat), 2020 yılında 3,50 milyon, 2021 yılında ise 3,78 milyon olmuştur.
- ✓ Ülkede internete erişim konusunda önemli bir mesafe kaydedilmiştir. 2004 yılında 585.000 olan internet kullanıcısı sayısı, 2013 yılında 2004'e oranla %274 oranında artarak 2.188.429'a ulaşmıştır. İnternet kullanıcılarının sayısı 2016 yılında 2.909.236, 2017 yılında 3.064.072, 2018 yılında 3.195.294, 2019 yılında 3.330.502, 2020 yılında 3.336.591, 2021 yılında ise 3.374.094 olarak belirlenmiştir.

BiH'TE İNTERNET KULLANIMI		
Yıl	Sabit İnternet Abone Sayısı	Mobil İnternet Abone Sayısı
2014	544.709	967.495
2015	636.122	1.183.014
2016	663.915	1.323.222
2017	663.913	1.421.817
2018	693.873	1.789.989
2019	746.271	1.544.760
2020	770.775	1.608.820
2021	797.893	1.817.489

Kaynak: Bosna Hersek İletişim Düzenleme Ajansı

- ✓ Telekomünikasyon sektöründe üç büyük operatör (BH Telekom, Telekom Srpske ve HT Eronet) faaliyet göstermektedir. En büyükleri olan FBiH hükümetine ait BH Telekom'un pazar payı %44,98'dir. Pazar payı %12,68 olan Eronet'in %49'u Deutsche Telekom'un sahip olduğu Hırvatistan sabit hat operatörü Croatia-T-HT firmasına aittir. RS hükümetine ait ve pazar payı %42,09 olan Telekom Srpske ise 2006 yılında özelleştirme kapsamında Sırbistan'da yerleşik Telekom Srbija firmasına satılmıştır. Söz konusu operatörün ismi değiştirilmiş olup, şu anda M-TEL unvanıyla faaliyet göstermektedir. FBiH'e ait olan BH Telekom'un özelleştirme çalışmaları devam etmekte olup, FBiH'de siyasi iradenin özelleştirmelere karşı tutumu nedeniyle bu konudaki çalışmalar oldukça yavaş ilerlemektedir.

Bosna Hersek telekomünikasyon pazarında rekabet güçlendirme faaliyetleri sonucunda 2021 yıl sonu itibariyle alternatif operatörlerin sayısı 12'ye ulaşmış olup, bu operatörlerin sabit telefon pazarındaki payı %18,9'a yükselmiştir.

2.7 İNŞAAT VE MÜTEAHHİTLİK

- ✓ Bosna Hersek'te müteahhitlik sektöründeki faaliyetler arasında mevcut binaların ıslahı ve yenilenmesi ile yeni binaların yapılması, başta yol yapımı (karayolu yapımı ve demiryollarının rekonstrüksiyonu) olmak üzere altyapı projeleri ve enerji santrallerinin inşası yer almakta olup, söz konusu projelerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak teknik bilgi, tecrübe ve finansman açısından yabancı firmaların ve kurumların varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.
- ✓ 1992-1995 yıllarındaki savaş sırasında ülkedeki konutların yaklaşık %42'sinin yıkıldığı veya hasar gördüğü, günümüzde ülkede doğalgaz kullanımının yaygınlaşmaya başladığı ve doğalgaz altyapısının geliştirilmesi projelerine hız verilmeye çalışıldığı hususları göz önüne alındığında, Bosna Hersek'in hem yeni konut yapımı hem de mevcut binaların yenilenmesi/dönüştürülmesine ilişkin olarak önemli fırsatlar barındırdığı söylenebilir.
- ✓ EUROSTAT tarafından 37 Avrupa ülkesinde yapılan bir araştırmaya göre, Bosna Hersek'te ortalama inşaat maliyetinin Avrupa ortalamasının %62'sine karşılık gelmesi ve ülkenin bu bakımdan Makedonya (%54) ve Arnavutluk (%58) ile birlikte Avrupa'da en uygun koşullara sahip üç ülkeden biri olması Bosna Hersek'in barındırdığı diğer bir avantaj olarak değerlendirilebilmekle beraber, ülkede makine ve ekipman fiyatlarının Avrupa ortalamasının %4 üzerinde olduğu da söz konusu araştırmada yer verilen hususlardan biridir.
- ✓ Bosna Hersek'teki yolların genel durumu, altyapı yatırımlarına olan ihtiyaç ve ülkenin enerji kaynakları açısından zenginliği düşünüldüğünde, ülkede bu alanlara yönelik hatırı sayılır iş fırsatları mevcuttur. Bilhassa EBRD ve EIB ülkedeki altyapı projelerinin finansmanında önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Saraybosna Havalimanı, Pan European Corridors gibi projelere adı geçen kuruluşlar tarafından kredi desteği sağlanmış olup önümüzdeki dönemde de sağlanmaya devam edecektir.
- ✓ Bosna Hersek Yabancı Yatırım Tanıtım Ajansı (FIPA) verilerine göre, inşaat sektörünün 2010 yılından itibaren Bosna Hersek'in GSYİH'si içerisindeki payı yaklaşık %10, ihracatındaki payı ise %6 olarak gerçekleşmektedir. İnşaat sektörünün ekonomideki diğer sektörlerle de doğrudan etki yaptığı düşünüldüğünde, bu sektördeki gelişmelerin ekonominin canlanmasına yönelik olarak pozitif etkiler yaratacağı düşünülmektedir.
- ✓ Gerek mevcut yapıların rehabilitasyonu gerekse yeni binaların yapımı ve havaalanlarından otoyollara kadar altyapı sistemlerinin geliştirilmesinde

kullanılacak inşaat malzemelerinin birçoğunun yerel piyasadan temin edilebilmesi, mevcut olmayan unsurların ise makul ölçüde yatırımlarla edinilebilmesi olanağı Bosna Hersek'te inşaat sektörünün gelişimi için diğer elverişli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır.

- ✓ Yabancı Yatırımlar Hakkında Kanun uyarınca yabancı yatırımcıların Bosna Hersek'te emlak satın almaları hususunda herhangi bir sınırlama bulunmamakta olup, yabancı yatırımcılar da yerel kişiler gibi söz konusu mülklere %100 sahip olabilirler. Ancak, bu sahipliğin Bosna Hersek'te kuracakları şirket adına olması durumunda mülkiyet edinimi daha hızlı gerçekleşmektedir.
- ✓ Bosna Hersek'te inşaat sektörüne ilişkin yasal çerçevenin AB mevzuatı ile uyumlaştırılma süreci halihazırda devam etmektedir. Ancak, çoğu alanda olduğu gibi yatırımlar alanında da bazı yasal düzenlemeler FBİH ile RS arasında farklılık göstermektedir. Kamu-özel ortaklıklarına ilişkin mevzuat RS'de ve FBİH'de çıkarılmış olmasına rağmen, uygulamaya geçişle ilgili henüz kapsamlı bir girişim bulunmamaktadır.
- ✓ Eski Yugoslavya'da müteahhitlik sektöründe uluslararası ihalelerde boy gösteren güçlü firmalar bulunduğu ve halihazırda bazı Bosna Hersek firmalarının da yurtdışında iş yaptıklarından hareketle, Bosna Hersek'in bu sektörde iyi bir miras devraldığı ve önemli büyüklükte müteahhitlik firmalarına sahip olduğu söylenebilir. Bosna Hersek'te otoyol ve altyapı proje ve ihalelerine katılan diğer ülke firmaları genelde yerli firmalar ile konsorsiyumlar ve ortaklıklar kurmak suretiyle işbirliğine başvurmaktadır. Ayrıca, ülkenin önde gelen müteahhitlik firmalarının özellikle Balkanlar, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Yugoslavya döneminden bu yana devam eden güçlü konumlarını farklı ülke firmalarıyla ortaklıklar kurarak ihalelere aday olma yönünde değerlendirmeye çalıştıkları gözlenmektedir.
- ✓ Türk müteahhitlik firmaları bugüne kadar Bosna Hersek piyasasında çok fazla faaliyette bulunmamışlardır. Ancak, son dönemde ülkemiz firmaları ihalelerde boy göstermeye başlamış olup, 2012 yılında Koridor Vc üzerinde bulunan 20 km uzunluğundaki Tarčin-Vlakovo kısmı için açılan üç ihaleyi Cengiz İnşaat firması kazanmış ve üstlendiği projeleri 2014 yılında tamamlamıştır. Aynı firma, 2020 yılının Kasım ayında imzaladığı sözleşme kapsamında 5,5 kilometrelik Poprikuše – Nemila otoyol bölümünün inşaatını sürdürmektedir.
- ✓ Ayrıca, ülkemiz inisiyatifi ile Bosna Hersek ve Sırbistan'ın başkentlerini birbirine bağlayacak ve ülkemizce finanse edilecek ulaştırma projesi mahiyetindeki Saraybosna-Belgrad hızlı yol/otoyol hattına ilişkin olarak Sayın Cumhurbaşkanımız başkanlığında gerçekleştirilen 29 Ocak 2018 tarihli toplantı ertesinde Saraybosna-Belgrad arasında dairesel güzergah kararı alınmış olup, Sırbistan'ın Sancak bölgesinin de anılan güzergaha eklenmesi öngörülmüştür. Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinin 2 Mayıs 2019 tarihinde ülkemizi ziyaretleri

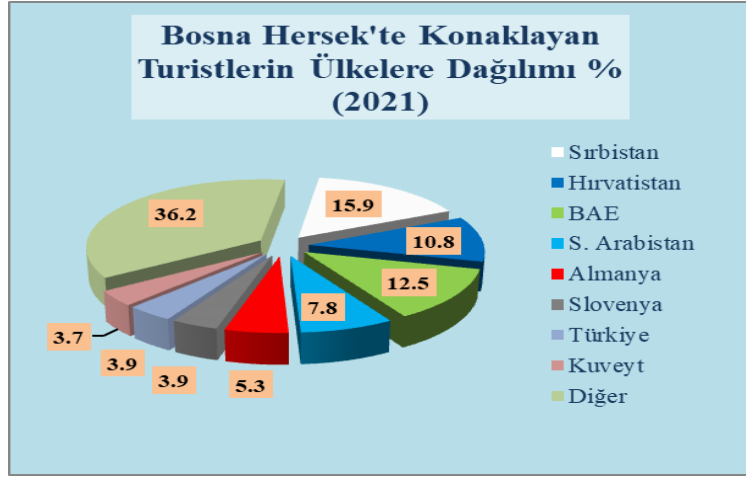
kapsamında Sayın Cumhurbaşkanımız ve Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi Başkanı tarafından söz konusu otoyol projesine yönelik mutabakat zaptı imzalanmıştır. Sayın Cumhurbaşkanımızın 7-8 Ekim 2019 tarihlerinde Sırbistan'a gerçekleştirdiği resmi ziyaretin ikinci gününde, Saraybosna-Belgrad otoyolunun Sremska Rača-Kuzmin güzergahında yer alan köprünün inşası ile Sancak bölgesindeki yolların ıslahı kapsamında Novi Pazar-Tutin güzergahının inşasına ilişkin temel atma töreni, Sayın Cumhurbaşkanımız, Sırbistan Cumhurbaşkanı ve Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

✓ Ülkede halihazırda gündemde bulunup müteahhitlik sektöründe faaliyet gösteren şirketleri ilgilendirebilecek yatırım projelerine dair özet bilgiler şu şekildedir.

- Republika Srpska Kurumlar Vergisi Kanunu uyarınca firma üretim tesislerindeki ekipmanlara yatırım yaptığı takdirde vergi oranlarında indirim mevcuttur.
- Bosna Hersek'in ulaşım altyapısının iyileştirilmesi amacıyla hem FBiH hem de RS'de otoyol projeleri gündemde önemli bir yer tutmakta olup, söz konusu projelerin tamamlanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.
- Bosna Hersek'in mevcut doğalgaz boru hattının safhalar halinde genişletilmesi planlanmakta olup, söz konusu genişletme çalışmalarının 450-500 milyon ABD Doları'na mal olması öngörülmektedir. İlgili makamlar ayrıca Bosna Hersek'in Türk Akımı'na dahil olma isteğini de dile getirmektedir.
- Bosna Hersek hidroelektrik ve termik enerji kaynakları açısından zengin bir ülkedir. Söz konusu enerji kaynaklarından daha fazla yararlanmak için ülkede yeni santraller kurmak amacıyla yatırım ve gelişim projeleri gündemde önemli bir yer tutmaktadır. Bu projeler kapsamında, bölgede ve Avrupa piyasalarında enerji tedariği açığını karşılamak için yeni tesislerin kurulması ve mevcut olan tesislerin genişletilmesi amaçlanmaktadır. Enerji sektöründe tüm bu yatırım programlarının tamamlanabilmesi için Bosna Hersek'in finansman kaynakları yeterli olmayıp yabancı sermaye yatırımları gereklidir. Bu nedenle, bu projelerin gerçekleştirilmesine destek verebilecek stratejik ortaklar ve finans kurumlarının ülkeye gelmeleri önem taşımaktadır.

2.8 TURİZM

- ✓ Bosna Hersek çok çeşitli turizm faaliyetlerinin yapılabilmesine olanak sağlayan tarihsel, coğrafi ve kültürel bir miras ve zenginliğe sahiptir.
- ✓ Ülkede kış sporları, kaplıca turizmi ve avcılıktan doğa sporlarına, milli ve doğal parklarda eko turizmden kültür ve inanç turizmine kadar birçok değişik faaliyetin gerçekleştirilmesi olanağı bulunmaktadır.
- ✓ Ülkenin Adriyatik Denizi'nde 20 km uzunluğunda bir kıyısı bulunmakta olup, bu bölgedeki sahilde çeşitli turistik tesisler bulunmaktadır.
- ✓ Savaştan önce belirli bir seviyeye gelmiş olan turizm sektörü, savaştan sonra ülkenin güvenli olmayan bir yer olarak algılanması, yol ve turistik tesisler gibi altyapı yatırımlarının yetersiz kalması nedenleriyle kaydadeğer bir gelişim gösterememiştir.
- ✓ Turizm, Bosna Hersek tarafından stratejik sektör olarak belirlenmiş olup, ülke tanıtımının aktif bir şekilde yapılması yönünde çalışmalar devam etmektedir.
- ✓ Bosna Hersek 1984 yılında Kış Olimpiyatları'na ev sahipliği yapmış olup, Saraybosna Havalimanı'nın şehirdeki kış sporları merkezlerine (Bjelašnica ve Jahorina) yarım saat uzaklıkta olması Saraybosna'yı kış sporları açısından cazibe merkezi olarak öne çıkarmaktadır. Ancak, söz konusu merkezlerde konut amaçlı binaların fazla olmaması, otel kapasitesinin sınırlı olması ve küresel ısınma nedeniyle sezonun kısalması gibi nedenlerle bu potansiyelden yeterince yararlanılamamaktadır. Diğer taraftan, yapay kar sistemlerinin kurulmasıyla birlikte olumsuzluklar önemli ölçüde giderilmeye başlanmıştır.
- ✓ Ülkenin ekonomik kalkınma politikasında turizm sektörüne en öncelikli sektörler arasında yer verilmiş olduğu da hesaba katıldığında, Bosna Hersek'in turizm sektörünün gelişimi açısından önemli bir potansiyele sahip olduğu rahatlıkla öne sürülebilir.
- ✓ Son olarak 6 Eylül 2022 tarihinde Sayın Cumhurbaşkanımızın Bosna Hersek'e gerçekleştirmiş olduğu resmi ziyaret kapsamında, Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi ile yapılan mutabakat çerçevesinde; ülkemiz ile Bosna Hersek arasında karşılıklı olarak kimlik ile seyahat edilebilmesi noktasında mutabakata varılmış olup, bu noktada her iki ülke ilgili Bakanlıkları arasında görüşmeler devam etmektedir.
- ✓ Bosna Hersek'e 2021 yılında gelen konaklamalı turistlerin ülkelere göre dağılımında Türkiye %3,9 pay ile 6'ncı sırada yer almıştır.

Kaynak: Bosna Hersek İstatistik Kurumu

2.9 HİZMETLER

2.9.1. BASIN-YAYIN

- ✓ Savaş nedeniyle önemli derecede sıkıntı yaşayan ve politize olan medyanın yeniden yapılanması konusu önem taşımaktadır. Ülkede 2019 yılı itibariyle 8 günlük gazete, 13 tanesi kamu olmak üzere toplam 38 televizyon kanalı, 142 radyo istasyonu bulunmaktadır. Ülkedeki toplam 8 haber ajansından altısı Saraybosna'da, birer tanesi ise Bijeljina ve Mostar'da faaliyet göstermektedir.

2.9.2. BANKACILIK

- ✓ FBİH'de 14 ve RS'de 8 adet olmak üzere Bosna Hersek'te 2021 yılı itibariyle 22 banka faaliyette bulunmaktadır. Bosna Hersek'te bankacılık sektöründe yabancı yatırımlar ağırlıklı bir pozisyonadadır.
- ✓ Bosna Hersek'teki bankacılık düzenleme ve denetleme kurulları, Federal Bankacılık Ajansı (FBA) ve Republika Srpska Bankacılık Ajansı olmak üzere entitelerde ayrı ayrı faaliyet göstermektedir.
- ✓ FBA'nın son açıkladığı 31/12/2021 tarihli rapora göre 14 ticari bankanın bulunduğu FBİH'de 13 banka özel sermayeye, bankaların toplam sermayesinin %4,8'i kamuya, %9,9'u yerli özel sermayeye ve %85,3'ü yabancı özel sermayeye aittir.
- ✓ Republika Srpska Bankacılık Ajansı'nın açıkladığı 31/12/2021 tarihli raporda ise RS'de faaliyet gösteren 8 bankanın tümünün özel mülkiyete ait olduğu, ancak iki bankanın sermayesinde toplam %0,7 oranında kamu payı bulunduğu görülmektedir. Ayrıca, banka hisselerinin %34,4'ünün yerli, %64,8'inin ise yabancı sermayeye ait olduğu belirtilmiştir.

- ✓ Bosna Hersek Federasyonu'nda faaliyet gösteren bankaların aktifleri 2019 yılında 12,4 milyar Avro iken 2021 yılı sonunda 13,2 milyar Avro'ya; RS'de faaliyet gösteren bankaların aktifleri ise 2019 yılında 4,8 milyar Avro iken 2021 yılında 5 milyar Avro'ya ulaşmıştır.
- ✓ Bosna Hersek'teki bankalarda bulunan sermaye miktarı da 2021 yılında 2,16 milyar Avro, mevduat hesapları ise 14,66 milyar Avro olarak gerçekleşmiştir.
- ✓ Bosna Hersek'te halihazırda faaliyet gösteren bankalara ilişkin olarak Bosna Hersek Merkez Bankası tarafından hazırlanan güncel bilgileri içeren listeye (<http://www.cbbh.ba/Content/Read/7>) adresinden ulaşılabilmektedir.

2.9.3. PERAKENDECİLİK

- ✓ Savaş öncesinde devlet tarafından kontrol edilen büyük perakende şirketleri, savaş sonrasında sektörden çekilmek veya faaliyet gösterdikleri yerleri özel sektör kuruluşlarına kiralamak zorunda kalmışlardır. Böylelikle, devlet teşebbüslerinin aksine, küçük işletmeler sektöre hakim duruma gelmişlerdir.
- ✓ Sektöre 2000 yılından bu yana özellikle Hırvat, Sloven, Sırp ve Fransız sermayesi girmiş olup, hipermarket düzeyinde perakendecilik büyük ölçüde bu gruplar tarafından kontrol edilmekle birlikte, son dönemde büyük atılımlar gerçekleştiren yerel sermaye öne çıkmaya başlamıştır. Bu minvalde, 1993 yılında Tuzla'da tamamen yerel sermaye ile kurulan Bingo şirketi, ülke çapında açtığı 195 market ve 7.500'ün üzerinde çalışanı ile ülkenin en büyük hipermarket zinciri haline gelmiştir.
- ✓ Son dönemde Hırvatistan'ın en büyük perakende grubu olan Agrokor'un iflas erteleme süreci çerçevesinde yaşanan gelişmelere paralel olarak söz konusu şirketin Bosna Hersek'teki iştiraki Konzum marketler zincirinde de finansman problemleri yaşanmış olup, süreç 2017 ve 2018 yıllarında Konzum'un marketlerinin bir bölümünün Sloven Mercator marketler zincirine devri ile neticelenmiştir.
- ✓ Bosna Hersek'teki perakende sektöründe önde gelen zincir marketler arasında Bingo, Mercator, Konzum, FIS, Robot, Tropic & mojMarket, Penny, Amko, Hoše, Škafa, Bazar ve Megamarkt yer almaktadır.
- ✓ Perakende piyasasında büyük marketler özellikle yabancı sermayenin girişiyle birlikte yaygınlaşmış olmakla birlikte, ülkede üretici-toptancı-perakendeci sistemi yaygın olarak dağıtım kanallarında ağırlığını korumaktadır.
- ✓ Yabancı sermayeli büyük marketler zinciri sahibi firmalar kendi ülkelerinden ithalat yapmayı tercih etmektedirler. Halkın büyük kesimi, evlerine yakın bakkallardan ve

küçük marketlerden alışveriş yapmak yerine, giderek artan oranda büyük marketlerden alışveriş yapma eğilimi içindedir.

- ✓ Bosna Hersek İstatistik Ajansı'nın verilerine göre 2022 yılında bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla perakende satışlarının %19,3 oranında artış gerçekleşmiştir. Perakendecilik sektöründe gıda ürünlerinin (yiyecek, içecek ve tütün) alışverişinde 2022 yılında bir önceki yıla göre %16,7 oranında, gıda dışı ürünlerinin alışverişinde ise %16 oranında artış kaydedilmiştir.

2.9.4. SAĞLIK HİZMETLERİ

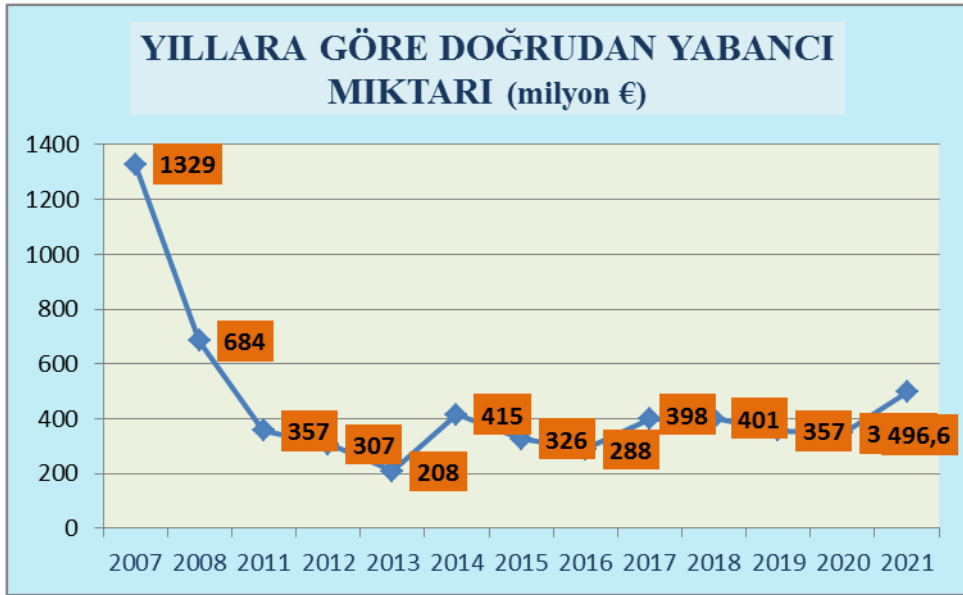
- ✓ Bosna Hersek'te sağlık sisteminde gerek kamu gerekse özel sektör düzeyinde insanların tedavi ihtiyaçlarının karşılanması hususunda yetersizliklerle karşılaşıldığı ve bu durumun iyileştirilmesine yönelik olarak reformların yapılması gerektiği hem ulusal hem de uluslararası çevreler tarafından dile getirilmektedir.
- ✓ Hastaların devlet hastanelerine başvurularını müteakiben tomografi, MR vb. tetkiklerin yapılabilmesi için kendilerine verilen randevu sürelerinin ortalama 3-4 ay civarında olması nedeniyle durumu aciliyet arz eden hastaların genellikle özel sağlık kuruluşlarına başvurdukları bilinmektedir. Ayrıca, kronik rahatsızlıklar, doğum, diş tedavileri vb. alanlara yönelik olarak zamanında hizmet almak isteyen ve ekonomik durumları elveren kişiler de tedavileri için özel sağlık kuruluşlarını tercih etmektedirler.
- ✓ Bosna Hersek'te 30 kamu ve 5 üniversite hastanesi bulunmaktadır. Ülkedeki yaklaşık doktor sayısı 7.200, doktorların ortalama yaşı 57,8'dir. Resmi olmayan verilere göre 1000 kişiye düşen doktor sayısı 1,6 ve yatak sayısı 3,3 düzeyindedir. Diğer taraftan, basında yer alan haberlerde, 2018 ve 2019 yıllarında yaklaşık 620 doktorun Bosna Hersek'ten diğer ülkelere göç ettiği belirtilmektedir. Çalışma ve İş Kurumu'nun açıkladığı verilere göre 2013-2020 yılları arasında Bosna Hersek'ten toplam 5.858 sağlık çalışanı (hemşire, sağlık bakım teknisyeni) Almanya'ya göç etmiştir. 2021 yılı itibarıyla Bosna Hersek'ten diğer ülkelere giden doktorların sayısı resmi olarak açıklanmamakla birlikte, özellikle sağlık sektöründe beyin göçünün devam ettiği bilinmektedir.
- ✓ Ülkede en son açıklanan verilere göre, 2020 yılında ülkenin yıllık toplam sağlık harcamalarının tutarı 1 milyar 730 milyon Avro olmuştur. Bunun %29'u özel, %71'i ise kamu harcamalarıdır. Sağlık harcamalarının 2020 yılında GSYİH'deki payı %10 olarak gerçekleşmiştir.
- ✓ Bosna Hersek'ten yurtdışına tedavi amacıyla hasta gönderilen ülkeler arasında başta Hırvatistan, Avusturya, Türkiye ve Çek Cumhuriyeti yer almaktadır. Ayrıca, hastaların kendi imkanlarıyla da Türkiye, Sırbistan ve Slovenya'ya gittikleri bilinmektedir. Öte yandan, Bosna Hersek'e diğer ülkelere tedavi amacıyla çok az

sayıda hasta gelmekte olup, bu hastaların tamamına yakını çevre ülkelerden gelmektedir.

- ✓ Ülkedeki mevcut sağlık hizmetlerinin genel durumu ve sektörün altyapısı göz önüne alındığında, yurtdışına tedavi amacıyla hasta transferi açısından ülkenin önemli bir potansiyel barındırdığı düşünülmektedir.
- ✓ Son dönemde Bosna Hersek'te açılan ülkemiz sermayeli özel hastanelerin şube ve temsilcilik ofislerinin sayısının artmasıyla Türk sağlık turizmi de hızla önem kazanmaktadır.

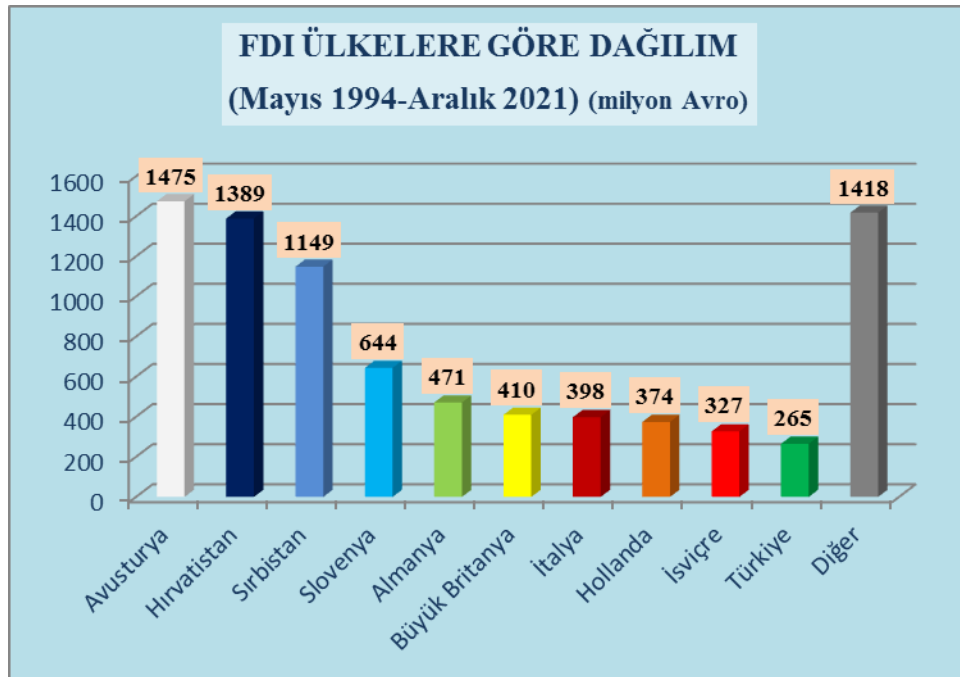
3. YABANCI YATIRIMLAR

- ✓ Ülkede özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren gelmeye başlayan doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) rakamsal olarak çok yüksek değerlerde bulunmamaktadır. Ülkeye Mayıs 1994-2018 yılları arasında gelen FDI miktarı yaklaşık 7,31 milyar Avro olarak gerçekleşmiştir. FIPA'nın paylaştığı verilere göre 2020 yılında ülkeye gelen FDI miktarı 346,8 milyon Avro olmuştur. Bosna Hersek Merkez Bankası'nın verilerine göre 2021 yılında ülkeye gelen FDI miktarı, bir önceki yıla göre %32 oranında artış göstererek 496,6 milyon Avro olarak gerçekleşmiştir.
- ✓ 2019 yılında ülkeye gelen 305 milyon Avro tutarındaki doğrudan yabancı yatırımların ülkenin GSYİH'si içindeki payı %1,7, 2020 yılında ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların GSYİH içindeki payı ise %2,0 düzeyindedir.
- ✓ Bosna Hersek'te 2007 yılında doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen büyük artışın temel sebebi bazı kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesi (özellikle anılan yılda Republika Srpska Telekom şirketinin %65 oranındaki hissesinin yaklaşık 650 milyon Avro karşılığında özelleştirmeye tabi tutulması) olarak gösterilmektedir.

Kaynak: Bosna Hersek Yabancı Yatırım Tanıtım Ajansı

- ✓ FDI performansının 2008 yılındaki ana belirleyicileri olarak ise üretim sektörüne yapılan yatırımlar ile yeni yatırımlar olarak da ifade edilen “greenfield investments” sayılabilir. Küresel ekonomik kriz 2009 yılında ülkeye yönelik FDI performansını bir hayli etkilemiş olmasına rağmen, 2010 yılından itibaren FDI miktarında iyileşme yaşanmaya başlamıştır.

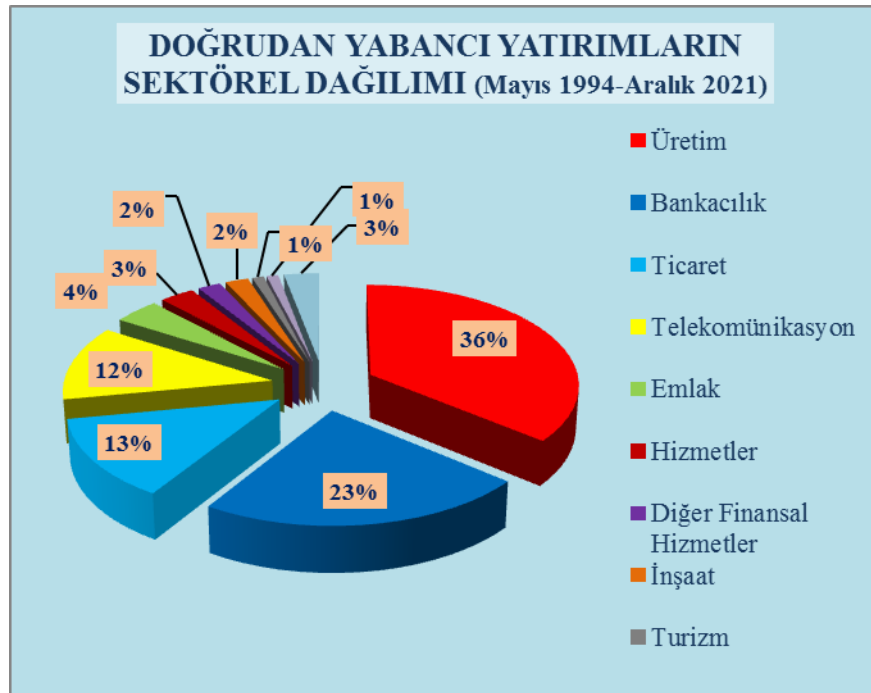

Kaynak: Bosna Hersek Yabancı Yatırım Tanıtım Ajansı, Bosna Hersek Merkez Bankası

- ✓ Bosna Hersek’e yatırım yapan ülkelerin, başta Bosna Hersek’in çevresindeki ülkeler olmak üzere oldukça ağırlıklı bir biçimde Avrupa ülkeleri olduğu görülmektedir. Ülkemiz tarafından sermaye yatırımları dışında, başta TİKA olmak üzere çeşitli

kuruluşlarımız tarafından sağlanan imkanlar da dahil edildiğinde, savaş sonrası dönemden günümüze kadar sağlanan maddi katkının 1 milyar Avro dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin olarak Bosna Hersek Merkez Bankası tarafından yapılan açıklamada, Türkiye 2021 yılı sonunda toplam 265 milyon Avro ile 10. sırada yer almaktadır.

- ✓ Bosna Hersek'e 2021 yılında en fazla yatırım yapan ülkeler arasında İsviçre ve Türkiye başı çekmektedir. Bosna Hersek Yabancı Yatırım Tanıtım Ajansı'nın verilerine göre Türkiye, Bosna Hersek'e 2020 yılında 25 milyon Avro, 2021 yılında ise 75 milyon Avro civarında yatırım yapmıştır.

Kaynak: Bosna Hersek Yabancı Yatırım Tanıtım Ajansı

- ✓ Bosna Hersek'e gelen doğrudan yabancı yatırımların sektörel açıdan çok çeşitli alanlara yöneldiği görülmektedir. Bu bağlamda, ülkenin geleneksel olarak güçlü sektörlerinden olan üretim sektörü ile bankacılık sektörü, sırasıyla %34 ve %25'lik paylarla doğrudan yabancı yatırımlarda en çok rağbet edilen sektörler olarak öne çıkmaktadır.
- ✓ Bosna Hersek'te yatırım faaliyetlerine ilişkin diğer hususlar aşağıda özetlenmektedir:
 - Savaştan sonra toparlanma yönünde adımların atılması, AB ile bütünleşme yönünde çabalar, Avrupa piyasalarına yakınlık, halihazırda gündemdeki yerini koruyan yatırım projeleri, doğal kaynakların zenginliği ve stratejik kamu işletmelerinin özelleştirme kapsamına alınması olasılığı hesaba katıldığında,

Bosna Hersek yabancı yatırım açısından göz önünde bulundurulmasında fayda görülen bir ülke olarak değerlendirilmektedir.

- Yatırım amaçlı gelen yabancı sermayeye ait mal ve ekipmanlar, rehabilitasyon ve onarım projeleri için getirilecek mal ve ekipmanlar, ihraç kaydıyla yapılan ithalat, yatırım amaçlı olarak yapılan komple tesis ve makine ithalatı, promosyon ve tanıtım amaçlı olarak ülkeye getirilen ürünler, numuneler, mektup ve posta yolu ile gelen parsiyeler gümrük vergisinden muaftır.
- Yabancı yatırımcı hüviyetindeki tüzel kişiler şirket kayıt işlemlerinin tamamlanmasının akabinde gayrimenkul alımına hak kazanmaktadırlar. Diğer taraftan, mütekabiliyet esası kapsamında Büyükelçiliğimiz tarafından Bosna Hersek Dışişleri Bakanlığına gönderilen notaya ilişkin olarak alınan cevabi notada, gerçek kişilerin herhangi bir oturum şartı aranmaksızın FBiH’de gayrimenkul edinmesinin mümkün bulunduğu ifade edilmiştir.
- Silah ve savunma sanayi sektörü ile doğrudan kamu güvenliğini ilgilendiren sektörlerde faaliyet gösterecek yabancı sermayeli şirketlerde yabancı sermaye miktarı %49’u aşamaz. Diğer sektörlerde herhangi bir sermaye sınırlaması bulunmamaktadır.
- Yabancı sermayeli şirketler kârlarını başka bir ülkeye serbestçe transfer edebilecekleri gibi yeni yatırımlarda da kullanabilmektedirler.
- Bosna Hersek’te kömür rezervleri stratejik bir öneme sahiptir. Bu konuda FBiH ve RS farklı politikalar izlemektedir. Republika Srpska, termik santralleri kurma ve işletme hakkının yabancılara verilmesi konusunda fazla tereddüt yaşamazken, FBiH ise bu konuda model oluşturma çalışmaları içindedir.

4. SERBEST BÖLGELER

- ✓ Bosna Hersek'te serbest bölgeler, Bosna Hersek gümrük bölgesi içinde yer alan, özel olarak çevrelenmiş ve Bosna Hersek Gümrük Politikaları Kanunu ve Serbest Bölgeler Kanunu'na istinaden içerisinde özel koşullar altında faaliyette bulunan bölgeler olarak tanımlanmaktadır.
- ✓ Yerli ve/veya yabancı tüzel ve/veya gerçek kişiler serbest bölge kurabilmekte, işleticisi olabilmekte ve serbest bölgelerde ticaret ve/veya üretim faaliyetlerinde bulunabilmektedirler.
- ✓ Bosna Hersek'te serbest bölgelerin kanuni esaslar çerçevesinde kurulmasına yönelik işlemler Bosna Hersek Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığınca yürütülmektedir. İlgili Bakanlığın teklifine istinaden Bakanlar Kurulu karar vermekte ve olumlu karar çıkması durumunda serbest bölgenin kuruluşuna ilişkin işlemler Bosna Hersek Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı tarafından tamamlanmaktadır.
- ✓ Serbest bölgenin kurulmasının ekonomik açıdan uygun olması önem taşımakta olup, bunun göstergesi olarak ise kurulacak olan serbest bölgeden ihraç edilecek ürünlerin en az %50 katma değer kazanmış olması kabul edilmektedir.
- ✓ Serbest bölgelerde her türlü endüstriyel ve ticari faaliyetin yanı sıra finans, bankacılık, sigorta vb. hizmet faaliyetleri yapılabilmektedir.
- ✓ Serbest bölge kullanıcıları KDV ve diğer katkı payları (işçi ücreti ve maaşlar hariç) ile gümrük vergilerinden muaftır. Serbest bölge içerisinde yapılan yatırımlar ile serbest bölgeden yapılan kâr ve yatırım transferlerinden herhangi bir ücret alınmamaktadır.
- ✓ Serbest bölgede üretim yapılmasına yönelik olarak kullanılacak makine ve teçhizatın serbest bölgeye girişinde de gümrük vergisi ve benzeri ücretler alınmamaktadır.

4.1 BOSNA HERSEK'TEKİ SERBEST BÖLGELER

- ✓ Bosna Hersek'te halihazırda faaliyet göstermekte olan 4 adet serbest bölge (Visoko, Vogošća, Hercegovina-Mostar ve Holc) bulunmakta ve bunların tamamı FBiH'de yer almaktadır.

4.1.1 VISOKO SERBEST BÖLGESİ

- ✓ Toplam alanı 200.000 m², kullanılan alan ise 18.000 m²'dir.
- ✓ Saraybosna'nın kuzeyinde, Saraybosna şehir merkezine yaklaşık 40 km, Saraybosna havaalanına ise 30 km mesafedeki Visoko kasabası sınırları içerisinde yer almaktadır.
- ✓ Ana karayolu (Korridor Vc: Orašje-Doboj-Zenica-Saraybosna) ve ana demiryolu ağlarına (Zagreb-Belgrad-Vinkovci-Saraybosna-Ploče) yakın bir konumda bulunmaktadır.
- ✓ İrtibat bilgileri aşağıda yer almaktadır:
Müdür : Kemal Bećirović
Adres : Kakanjska 4, 71230 Visoko
Tel : +387 32 738 010
Faks : +387 32 738 010

4.1.2 VOGOŠĆA SERBEST BÖLGESİ

- ✓ Toplam alanı 85.000 m²'dir.
- ✓ Saraybosna'nın kuzeyinde, Saraybosna şehir merkezine 6 km, Saraybosna havaalanına ise 10 km mesafedeki Vogošća belediyesi sınırları içerisinde bulunmaktadır.
- ✓ Ana karayolu ağına (Korridor Vc: Budapeşte-Osijek-Saraybosna-Mostar-Ploče) çok yakındır. Ana demiryolu hattına (Ploče-Saraybosna-Banja Luka-Zagreb/Belgrad) direk bağlantısı ve Trans-Avrupa gaz ağına bağlantısı vardır.
- ✓ İrtibat bilgileri aşağıda yer almaktadır:
Müdür : İbrahim Ahmedović
Adres : Igmanska 36, 71320 Vogošća
Tel : +387 33 434 534
Faks : +387 33 433 509
E-posta : skoda-bh@bih.net.ba

4.1.3 HERZEGOVINA-MOSTAR SERBEST BÖLGESİ

- ✓ Toplam alanı 435.633 m²'dir.
- ✓ Ana karayolu ağına (Korridor Vc: Budapeşte-Osijek-Saraybosna-Mostar-Ploče) ve ana demiryolu hattına (Ploče-Saraybosna-Banja Luka-Zagreb/Belgrad) bağlantısı vardır. Mostar (Saraybosna'ya 110 km mesafede) şehir merkezine ve Mostar havaalanına 6 km, Hırvatistan'daki Ploče Limanı'na (Adriyatik Denizi) 60 km uzaklıkta bulunmaktadır.

- ✓ İrtibat bilgileri aşağıda yer almaktadır:
Müdür : Mr. Ante Vidaček
İletişim: Seka Babić
Adres : Rodoč bb, 88000 Mostar
Tel : +387 36 350 210
Faks : +387 36 350 221
E-posta : sz.hercegovina@tel.net.ba

4.1.4 HOLC SERBEST BÖLGESİ

- ✓ Toplam alanı 75.000 m², kapalı alanı ise 12.000 m²'dir.
- ✓ Saraybosna'nın kuzeyinde yer alan, Saraybosna şehir merkezine 135 km, Tuzla şehrine 15 km mesafede bulunan Puračić'te (Lukavac Belediyesi sınırları içerisinde bir köy) bulunmaktadır.
- ✓ Tuzla-Doboj karayoluna çok yakın bir konumdadır.
- ✓ İrtibat bilgileri aşağıda yer almaktadır:
Müdür : Jasmin Sakić
Adres : Puračić bb, 75300 Lukavac
Telefon: +387 35 553 096
Faks : +387 35 553 196
E-posta : doo.holc@bih.net.ba

4.1.5 SERBEST BÖLGELERİN İHRACAT VERİLERİ

- ✓ Bosna Hersek'te faaliyet gösteren serbest bölgelerin son 5 yıla ilişkin resmi verileri açıklanmamış olup, 2015 ve 2016 yılı faaliyetlerine ilişkin istatistik veriler aşağıda yer almaktadır.

BOSNA HERSEK SERBEST BÖLGELERİNİN FAALİYET VERİLERİ (milyon KM)										
SERBEST BÖLGE	İthalat		BiH Piyasasından Alış		İhracat		BiH Piyasasına Satış		Toplam Üretim	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Visoko	295,5	365,2	7,3	12,0	415,0	392,3	13,6	15,2	428,6	407,5
Vogošća	18,1	57,9	13,9	19,0	59,0	43,5	0,01	-	59,0	43,5
Herzegovina	21,8	25,4	66,5	57,5	37,8	54,8	21,3	28,0	59,0	82,8
Holc-Puračić	7,1	9,1	5,1	6,1	18,1	23,6	0,7	0,4	18,8	24,0
TOPLAM	342,5	457,6	92,8	94,6	529,9	514,2	35,61	43,6	565,4	557,8

Kaynak: Bosna Hersek Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı

5. VERGİ, TEŞVİK VE DIŞ TİCARET MEVZUATI

5.1 VERGİ DÜZENLEMELERİ

- ✓ 1 Ocak 2006 tarihinden itibaren Bosna Hersek'te tek vergi sistemine geçilmiş olup, daha önce iki entitede farklı oranlarda uygulanan 'satış' ve 'hizmet' vergileri kaldırılmış, bunların yerine Katma Değer Vergisi (KDV) uygulamasına başlanmıştır. Bazı sektörlerde istisnalar/indirimler talep edilmiş ancak şimdiye kadar söz konusu uygulamada herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.
- ✓ KDV tüm ürünlerde %17 olarak belirlenmiştir.
- ✓ Kurumlar vergisi brüt modele göre hesaplanmakta olup, FBiH, RS ve Brčko Bölgesi'nde %10 olarak aynı oran uygulanmaktadır.
- ✓ Gelir Vergisi de, kurumlar vergisinde olduğu gibi, FBiH, RS ve Brčko Bölgesi'nde %10 olarak aynı oranda uygulanmaktadır.
- ✓ Yurtdışından Bosna Hersek'e aktarılan kâr transferleri vergiye tabi tutulmamaktadır.
- ✓ FBiH ve RS'de ikamet eden (oturma izni olan) yabancı vatandaşlar Bosna Hersek topraklarında takvim yılı boyunca elde edilen gelirlere yönelik olarak vergi ödemekle yükümlüdürler.
- ✓ FBiH ve RS'de sürekli ikamet etmeyen (oturma izni olmayıp geçici olarak çalışan) yabancı kişiler elde ettikleri gelirler kapsamında vergi mükellefi olarak kabul edilmektedir. Brčko Bölgesi'nde ise 183 günden fazla ikamet eden yabancı vatandaşlar vergi mükellefi olarak değerlendirilmektedir.

5.2 TEŞVİK DÜZENLEMELERİ

- ✓ Bosna Hersek'te iş yapmak isteyen yatırımcılara yönelik olarak sağlanan teşviklere ilişkin bilgiler ana hatlarıyla aşağıda yer almakta olup, ülkede yabancı yatırımcılara sağlanan fırsat ve teşvikler hakkında ayrıntılı ve güncel bilgilere Bosna Hersek Yabancı Yatırım Tanıtım Ajansı'nın (FIPA) internet sayfasından (www.fipa.gov.ba) ulaşılabilmektedir.
- ✓ Yerel şirketlerle aynı statüde şirket sahibi olan yabancı yatırımcılar hem FBiH hem RS'de devlet bütçesinden tahsis edilen teşviklere başvurma hakkına sahiptir.
- ✓ Turizmin geliştirilmesi, tarımsal sübvansiyonlar, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesine yönelik projeler vb. faaliyetlere yönelik olarak sağlanan teşvikler, ilgili kurumlar tarafından kamu duyurusu olarak ilan edilmekte olup, ilgilenen

şirketler söz konusu duyurularda belirtilen koşulları yerine getirdikten sonra teşvike hak kazanmak için başvurabilmektedirler.

- ✓ Şirketler aynı zamanda FBİH ve RS'deki yatırım ve kalkınma bankalarının finansman olanaklarından yararlanabilmek için de başvuru yapabilmektedirler.

5.2.1 FBİH

- ✓ Bosna Hersek Federasyonu Kurumlar Vergisi Kanunu uyarınca yabancı yatırımcıların yararlanabilecekleri teşvikler özetle şu şekildedir:
 - Firmanın, cari vergi döneminde elde ettiği kârın %50'sinden fazlasını, özvarlıklarından üretim ekipmanlarına yatırması halinde, o yıl için kurumlar vergisinde %30 oranında indirim sağlanmaktadır.
 - Firmanın beş yıl boyunca kesintisiz olarak özvarlıklarından toplam 20 milyon KM (ilk yıl 4 milyon KM) yatırım yapması durumunda söz konusu 5 yıl süresince kurumlar vergisi %50 oranında düşürülmektedir.
 - Firma, yeni alınan işçilere ödediği brüt aylık ücretin iki katına kadar olan tutarı vergiden düşürülen gider olarak saymaya aşağıdaki şartlarda hak kazanır:
 - İş sözleşmesi süresinin asgari 12 ay ve tam zamanlı olması,
 - Yeni alınan işçinin, önceki beş yıl boyunca başka bir firmada ya da bağlı tüzel kişilerde çalışmamış olması.

5.2.2 RS

- ✓ RS sınırları dahilinde ekipman, tesisler ve gayrimenkule yatırım yapan bir vergi mükellefinin cari vergi döneminde gerçekleşen kârının (vergi tabanının) %50'sinden fazlasının üretim faaliyetleri kapsamında oluşması halinde, kurumlar vergisi yükümlülüğü %30 oranında azaltılır.

5.3 DIŞ TİCARET MEVZUATI

- ✓ Bosna Hersek tarafından uygulanmakta olan gümrük vergisi oranları %0-15 bandında değişmektedir. Ayrıca, ithalatta %1 gümrük harcı alınmaktadır.
- ✓ Bazı gıda ürünlerinin Bosna Hersek'e ithalatında ise gümrük vergilerinin yanı sıra aşağıdaki tabloda belirtilen ek vergiler ve tüketim vergileri uygulanmaktadır.

BAZI ÜRÜNLERİN İTHALATINDA UYGULANAN EK GÜMRÜK VERGİLERİ	
ÜRÜN ADI	UYGULANAN VERGİ ORANI
Petrol	0.30 KM/lt + 0.15 KM/lt (yol vergisi) + 0.25 KM/lt (otoyol vergisi)

Dizel+diğer gaz yağları	0.30 KM/lt + 0.15 KM/lt (yol vergisi) + 0.25 KM/lt (otoyol vergisi)
Benzin	0.40 KM/lt + 0.15 KM/lt (yol vergisi) + 0.25 KM/lt (otoyol vergisi)
Kurşunsuz benzin	0.35 KM/lt + 0.15 KM/lt (yol vergisi) + 0.25 KM/lt (otoyol vergisi)
Mazot	0,45 KM/lt + 0.15 KM/lt (yol vergisi) + 0.25 KM/lt (otoyol vergisi)
Biyoyakıt ve biyosıvı	0,30 KM/lt + 0.15 KM/lt (yol vergisi) + 0.25 KM/lt (otoyol vergisi)
Alkolsüz içecekler	0.10 KM/lt
Bira	0.25 KM/lt
Şarap	0.25 KM/lt
Alkol ve Alkollü İçecekler	15 KM/lt
Etil Alkol	15 KM/lt
Doğal meyveli rakı	8 KM/lt
Kahve	1.5 – 3.5 KM/kg
Sigara	Vergi matrahı üzerinden %42 oranda vergiye ilave olarak kutu sayısına istinaden ilave tüketim vergisi

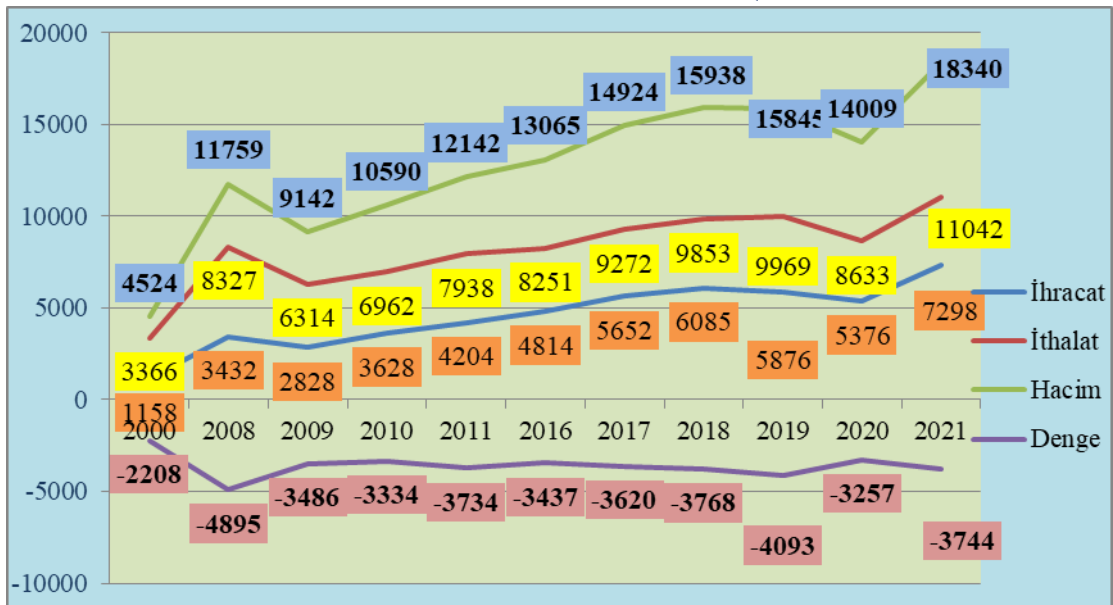
- ✓ Bosna Hersek, ticaretin kolaylaştırılması ve yerli/yabancı yatırımcılar için elverişli bir iş ortamı sağlanması amacıyla ikili ve çok taraflı serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar, Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Moldova ve Sırbistan'ın içerisinde yer aldığı ve 2007 yılı Kasım ayından bu yana yürürlükte olan Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (CEFTA) ile Türkiye ile imzalanan ve 2003 yılından bu yana yürürlükte bulunan serbest ticaret anlaşmasıdır. 1 Temmuz 2013 itibariyle AB üyesi olan Hırvatistan, CEFTA kapsamından çıkmış bulunmaktadır.
- ✓ Bosna Hersek ile Avrupa Birliği arasında imzalanmış ve 2008 yılı Temmuz ayından bu yana yürürlükte bulunan "Ticaret ve Ticaretle Alakalı Konularda Geçici Anlaşma" kapsamında, Bosna Hersek ile AB arasında bir serbest ticaret bölgesi tesis edilmiştir. Bu bağlamda, Bosna Hersek menşeli ürünlerin AB piyasasına girişi ve AB'nin Bosna Hersek'e ihracatında 1 Haziran 2015 itibariyle yürürlüğe giren İstikrar ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde tercihli sistem uygulanmaktadır. Ayrıca, Bosna Hersek 2000 yılından bu yana AB'nin otonom ticaret önlemlerinden de faydalanmaktadır.
- ✓ Bosna Hersek ile ABD, Belarus, İsviçre, Japonya, Kazakistan, Norveç, Rusya ve Yeni Zelanda arasında Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi uygulanmakta olup, ayrıca Bosna Hersek ile İran arasında tercihli ihracat rejimi bulunmaktadır.
- ✓ 2011 yılı Mart ayında başlayan müzakereler neticesinde, Bosna Hersek ile EFTA (üyeleri İsviçre, İzlanda, Lihtenştayn, Norveç) arasında 24 Haziran 2013 tarihinde STA imzalanmış ve 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- ✓ Bosna Hersek-Türkiye Serbest Ticaret Anlaşması uyarınca, Bosna Hersek'ten ülkemize ithal edilecek ürünlerden (bazı tarım ve hayvancılık ürünleri hariç olmak üzere) gümrük vergisi alınmamaktadır. Diğer taraftan, ülkemizden Bosna Hersek'e ihraç edilen tüm ürünler gümrük vergilerinden muaftır.

- ✓ Ülkemizden Bosna Hersek'e ihracat açısından sıkıntı oluşturacak tarife dışı engel ve anti-damping uygulaması bulunmamaktadır.
- ✓ Çevre ve insan sağlığı için tehlikeli olabilecek malların ithalatı için yetkili Bakanlıklardan izin alınması gerekmektedir.
- ✓ Bosna Hersek'e ikinci el araçların ithalatına ilişkin olarak ulusal kuruluşlardan alınan bilgiye göre, Bosna Hersek'te daha önce yürürlükte olan 7 yaşından büyük kara taşıtlarının ve 10 yıldan eski ağır kamyon ve otobüslerin ithalatına ilişkin yasak kalkmakla birlikte, motorun emisyon standardı EURO 5 ve üstünde olan ikinci el araçların ithalatı mümkündür. 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren ikinci el araçların homologasyona (yasal mevzuata) uygunluğu durumunda ithalatına izin verilmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye ile Bosna Hersek arasında imzalanan STA çerçevesinde Türk menşeli sanayi ürünleri için EUR1 belgesi sunulabilmesi durumunda gümrük vergisi sıfır olarak uygulanmakta olup, Bosna Hersek'te uygulanan genel KDV oranı ise %17'dir.

6. BOSNA HERSEK'İN DIŞ TİCARETİ

- ✓ Bosna Hersek'in 2000 yılından bu yana dış ticaretindeki gelişmeler incelendiğinde, 2000-2008 döneminde ülkenin ihracat, ithalat ve dış ticaret hacminin istikrarlı bir artış gösterdiği, dış ticaret açığının ufak dalgalanmalar dışında yükselmeye devam ettiği, 2008 yılında küresel ekonomik krizin etkisiyle ülke ihracatı, ithalatı, dış ticaret hacmi ve dış ticaret açığında düşüş yaşandığı ve takip eden dönemde ise söz konusu kalemlerin dalgalı bir seyir izledikleri söylenebilir.

BOSNA HERSEK DIŞ TİCARETİNİN SEYRİ (2000-2021) (milyon €)

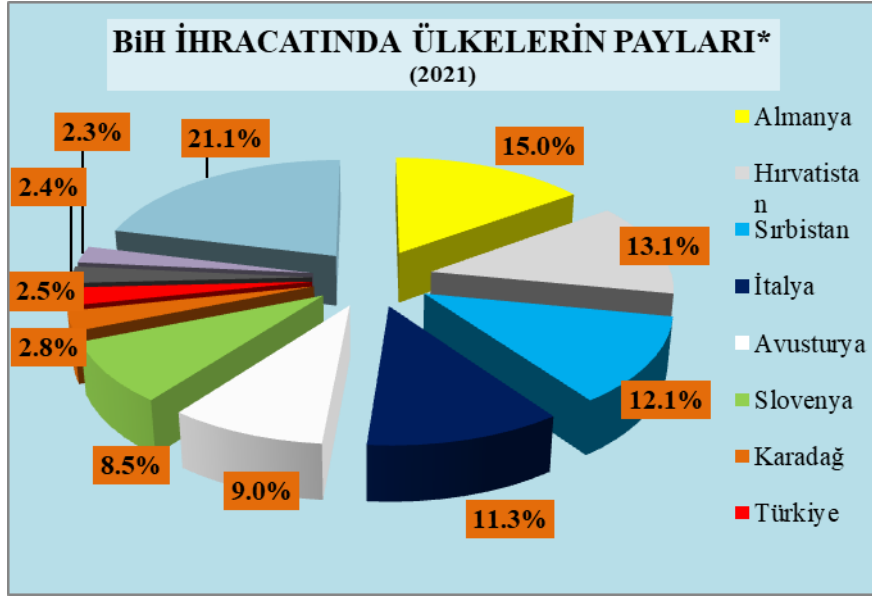

Kaynak: Bosna Hersek İstatistik Kurumu

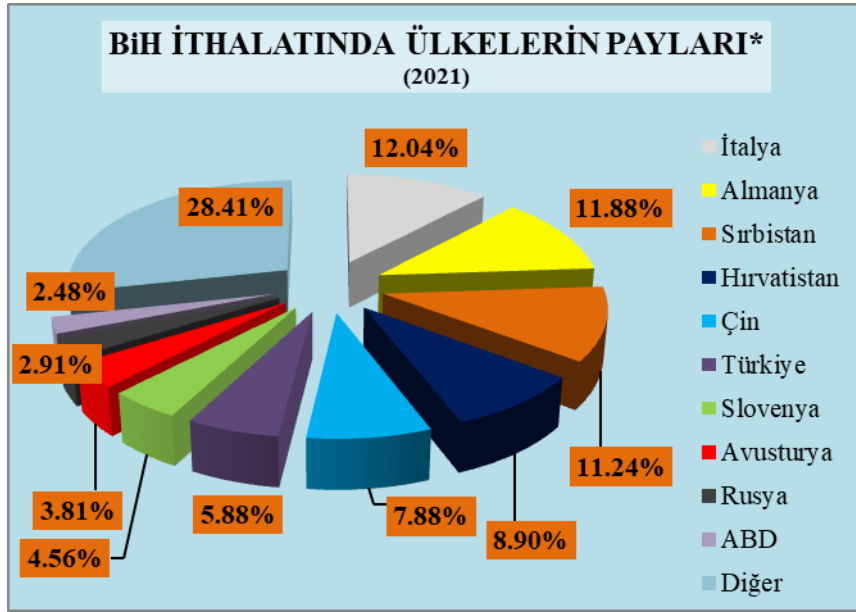
- ✓ Pazar yakınlığı, tarihsel ve kültürel bağlar, eski Yugoslavya zamanındaki sıkı ticari ve ekonomik ilişkilerin yansımaları ve lojistik avantajlardan dolayı Bosna Hersek'in dış ticaretinin büyük bölümü komşusu olan ülkeler ve AB ülkeleri ile gerçekleşmektedir. Söz konusu unsurlara ilaveten Avusturya'nın Bosna Hersek pazarına olan ilgisi ile Almanya ve İtalya'nın Balkanlar'a yönelik stratejileri çerçevesinde Bosna Hersek ile ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için yaptıkları çalışmalar ve kaynak ayırımlarının da önemli etkisi olduğu söylenebilir.
- ✓ Ülkenin dış ticaretinde öne çıkan ülkeler arasında Almanya, İtalya, Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya yer almaktadır. Pazar ve lojistik unsurlarının yanı sıra Bosna Hersek ile AB arasındaki tercihli ticaret sistemi ve ülkenin CEFTA üyeliği de dış ticarete çevre ülkeler ve AB piyasasının ağırlığını pekiştiren unsurlar olarak dikkate alınabilir.
- ✓ Bosna Hersek'in dış ticaretinin ülkelere ve ülke gruplarına göre dağılımına aşağıdaki tabloda yer verilmektedir. Tabloda da görülebileceği üzere, 2021 yılı itibarıyla Bosna Hersek'in toplam dış ticaretinde ilk 5 ülke sırasıyla Almanya, İtalya, Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya; ülkenin ihracatında ilk 5 ülke sırasıyla, Almanya, Hırvatistan, Sırbistan, İtalya ve Avusturya; ithalatında ise ilk 5 ülke sırasıyla İtalya, Almanya, Sırbistan, Hırvatistan ve Çin olmuştur.

BOSNA HERSEK DIŞ TİCARETİNİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI (milyon Avro)							
Ülke/Ülke Grubu	İhracat	İthalat	Hacim	Denge	% İhr	% İth	% Hacim
Almanya	1093	1312	2405	-219	15.0	11.9	13.1
Hırvatistan	953	983	1936	-30	13.1	8.9	10.6
İtalya	822	1330	2152	-507	11.3	12.0	11.7
Sırbistan	881	1241	2122	-360	12.1	11.2	11.6
Slovenya	623	503	1126	120	8.5	4.6	6.1
Avusturya	657	421	1078	236	9.0	3.8	5.9
Karadağ	202	28	230	174	2.8	0.3	1.3
Türkiye	183	649	832	-466	2.5	5.9	4.5
İsviçre	172	77	249	95	2.4	0.7	1.4
Fransa	171	217	388	-46	2.3	2.0	2.1
Rusya	55	322	377	-267	0.8	2.9	2.1
ABD	79	274	353	-195	1.1	2.5	1.9
Çin	19	870	889	-852	0.3	7.9	4.8
EU	5315	6509	11824	-1195	73	59	64
CEFTA	1230	1413	2643	-182	16.9	12.8	14.4
TOPLAM	7298	11042	18340	-3744	81.0	74.5	77.1

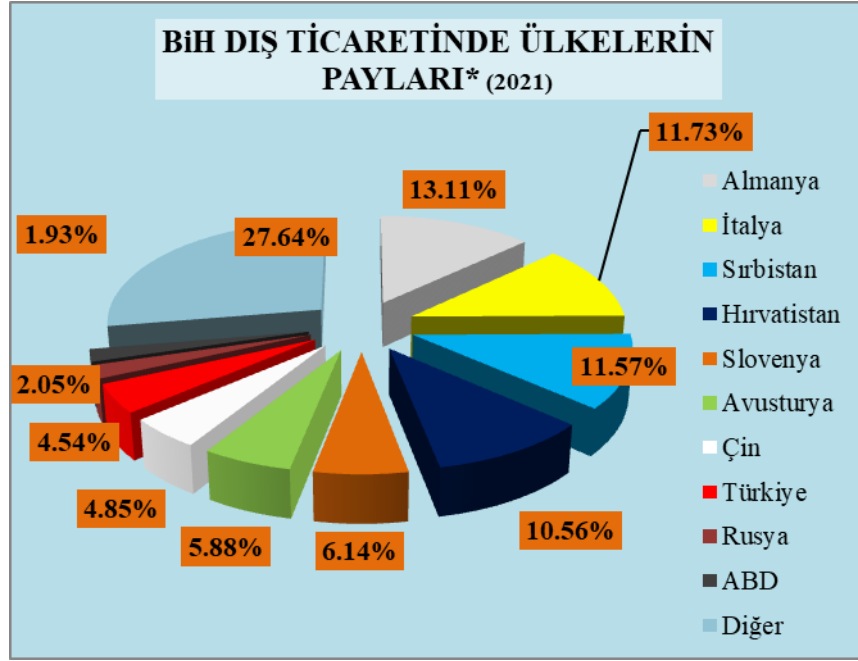
Kaynak: Bosna Hersek İstatistik Kurumu

- ✓ 2021 yılı itibariyle, AB'nin ülkenin ihracat, ithalat ve dış ticaretindeki payı sırasıyla %73, %59 ve %64; CEFTA ülkelerinin payı ise sırasıyla %16,9, %12,8 ve %14,4 olarak gerçekleşmiştir.

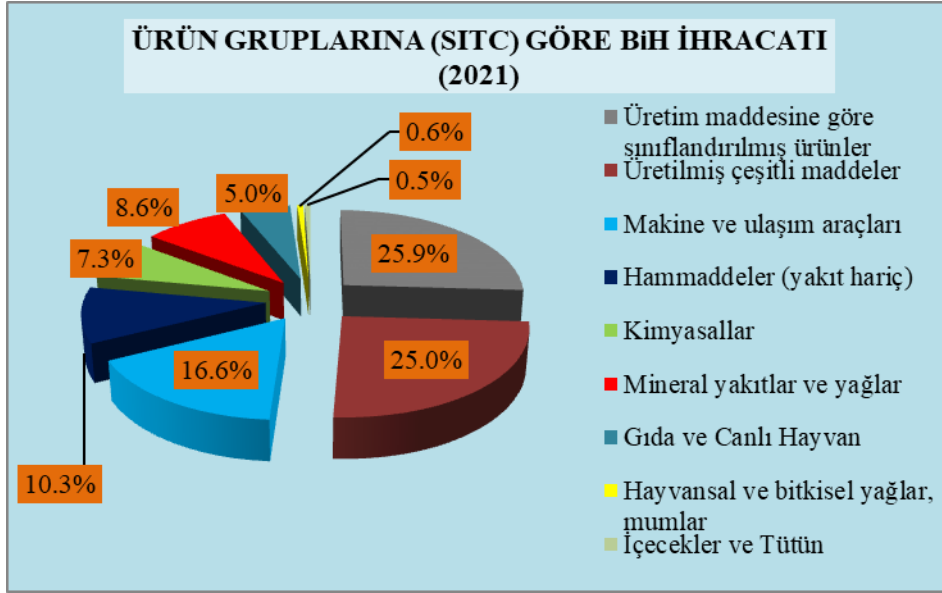

- ✓ 2021 yılı verilerine göre, Bosna Hersek ile tarihsel, kültürel ve pazar yakınlığı bulunan 5 ülkenin (Almanya, İtalya, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya) Bosna Hersek'in ihracat, ithalat ve toplam dış ticaretindeki payları sırasıyla %59,9, %48,6 ve %53,1 olmuştur.

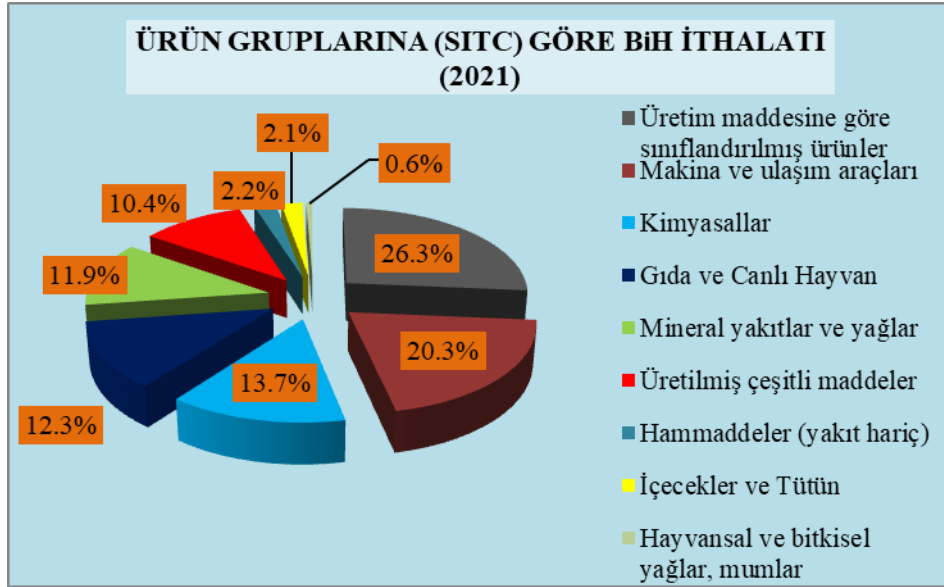

Kaynak: Bosna Hersek İstatistik Kurumu

- ✓ Bosna Hersek İstatistik Kurumu verilerine göre 2022 yılının Ocak-Ağustos döneminde ihracat, geçen yılın aynı dönemine göre %35 artış ile 11,889 milyar KM (yaklaşık 6,078 milyar Avro) olarak gerçekleşmiştir. İthalat ise 18,523 milyar KM (yaklaşık 9,470 milyar Avro) ile geçtiğimiz yılın aynı dönemine göre %39,4 oranında artış göstermiştir. Bu çerçevede, anılan dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı %64,2; dış ticaret açığı ise 6,634 milyar KM (yaklaşık 3,391 milyar Avro) olarak gerçekleşmiştir.
- ✓ Bosna Hersek'in en önemli ihraç kalemleri arasında metal ve metal dışı ürünler, kağıt ve odun, tekstil, mobilya, ayakkabı, çeşitli cihazlar, makine ve ulaşım araçları, kimyasal ürünler, mineral yakıtlar, gıda, hayvansal ürünler, hayvansal ve bitkisel yağlar, içecek ve tütün ürünleri sayılabilir. Bosna Hersek'in başlıca ithalat kalemleri arasında ise metaller ve metal dışı ürünler, kağıt ve odun, tekstil, makine ve ulaşım araçları, kimyasal ürünler, gıda ve hayvansal ürünler, mineral yakıtlar, içecek ve tütün ürünleri, hayvansal ve bitkisel yağlar yer almaktadır.
- ✓ Bosna Hersek'in ihracat ve ithalattaki ürün kompozisyonuna ilişkin bilgiler ile ana ihracat ve ithalat kalemlerini ihraç ve ithal ettiği başlıca ülkeleri gösteren grafik ve tablolar aşağıda sunulmaktadır. (SITC tanımına göre oluşturulan tablolarda, üretim maddesine göre sınıflandırılmış ürünler grubunda metal ve metal dışı ürünler, kağıt ve odun, tekstil, iplik, kumaş, deri, kauçuk vs.; üretilmiş çeşitli maddeler grubunda ise mobilya, giyim eşyası, ayakkabı, sıhhi tesisat ve aydınlatma cihazları, kontrol ekipmanları vs. yer almaktadır.)

Kaynak: Bosna Hersek İstatistik Kurumu

Kaynak: Bosna Hersek İstatistik Kurumu

BİH İHRACATINDA ÜLKELERE GÖRE ÜRÜN GRUPLARI (2021 - milyon Avro)									
ÜRÜN GRUPLARI	SITC	Almanya	İrlanda	Sırbistan	İtalya	Slovenya	Avusturya	Karadağ	Türkiye
Gıda ve Canlı Hayvan	0	21.3	49.2	76.7	9.3	10.8	14.8	22.5	31.6
İçecekler ve Tütün	1	1.5	14.8	6.4	0.8	0.5	0.2	0.0	0.7
Hammaddeler (yakıt hariç)	2	66.8	73.9	63.0	55.5	16.2	67.6	31.7	6.0
Mineral yakıtlar ve yağlar	3	5.6	110.5	148.2	10.6	0.0	9.4	0.0	25.1
Hayvansal ve bitkisel yağlar, mumlar	4	0.3	0.3	0.3	0.0	2.5	1.7	42.5	0.1
Kimyasallar	5	44.1	43.1	44.8	53.0	18.9	25.6	14.1	8.2
Üretim maddesine göre sınıflandırılmış ürünler	6	168.6	178.5	179.0	98.5	108.4	89.7	16.5	55.5
Makina ve ulaşım araçları	7	180.1	46.5	31.7	55.2	245.5	178.9	5.5	15.1
Üretilmiş çeşitli maddeler	8	345.4	179.9	39.0	235.6	111.2	100.0	27.6	7.6

Kaynak: Bosna Hersek İstatistik Kurumu

BiH İTHALATINDA ÜLKELERE GÖRE ÜRÜN GRUPLARI (2021 - milyon Avro)									
ÜRÜN GRUPLARI	SITC	İtalya	Almanya	Sırbistan	Hırvatistan	Çin	Türkiye	Slovenya	Avusturya
Gıda ve Canlı Hayvan	0	110.5	122.5	287.5	167.0	10.3	52.7	27.7	36.4
İçecekler ve Tütün	1	4.5	7.7	87.2	50.2	0.0	1.8	26.8	6.8
Hammaddeler (yakıt hariç)	2	19.7	7.7	52.1	40.0	5.3	3.6	6.5	13.1
Mineral yakıtlar ve yağlar	3	231.8	14.7	244.8	367.2	0.3	1.6	18.0	5.9
Hayvansal ve bitkisel yağlar, mumlar	4	3.2	0.8	18.8	6.5	0.0	0.5	0.1	0.7
Kimyasallar	5	152.0	276.7	138.3	80.0	59.0	69.9	99.7	47.5
Üretim maddesine göre sınıflandırılmış ürünler	6	477.1	284.0	248.7	180.5	198.9	243.8	151.7	173.8
Makina ve ulaşım araçları	7	177.9	519.7	69.1	45.0	362.8	114.2	131.0	99.9
Üretilmiş çeşitli maddeler	8	152.5	77.2	94.4	46.5	233.9	160.9	41.4	37.0

Kaynak: Bosna Hersek İstatistik Kurumu

BiH - SEKTÖREL DIŞ TİCARET İSTATİSTİKLERİ (-000 Avro)						
SEKTÖR	İHRACAT			İTHALAT		
	2020	2021	% DEĞİŐİM	2020	2021	% DEĞİŐİM
TARIM, AVCILIK VE ORMANCILIK	114,959	132,510	15.27	393,911	426,120	7.56
Tarım, Avcılık ve İlgili Hizmetler	67,687	68,554	1.28	376,299	404,784	7.04
Ormancılık ve İlgili Hizmetler	42,992	59,032	37.31	13,252	15,609	17.79
Balıkçılık	4,278	4,924	15.08	4,360	5,727	31.36
MADENCİLİK ve TAŐCILIK	54,398	63,821	17.32	237,843	332,952	39.99
Kömür ve Turba Madenciliği	9,220	9,748	5.73	163,462	242,960	48.63
Ham Petrol ve Doğal Gaz Çıkarmı ile İlgili Hizmet Faaliyetleri	1,597	5,114	220.27	53,670	57,192	6.56
Madeni Cevher Madenciliği	26,292	32,219	22.54	2,947	7,316	148.29
Diğer Madencilik ve Taőcılık	17,290	16,741	-3.18	17,765	25,484	43.45
İMALAT	4,780,727	6,373,914	33.33	7,908,999	10,118,693	27.94
Gıda ve İncecek	384,478	421,171	9.54	1,152,960	1,310,139	13.63
Tütün Ürünleri	1,954	2,524	29.21	37,974	43,103	13.51
Tekstil	70,006	65,908	-5.85	336,615	384,613	14.26
Giyim Eşyası, Kürk Boyama ve Mamülleri	247,034	291,226	17.89	238,071	308,866	29.74
Deri üretimi ve benzer ürünler	345,762	379,905	9.87	256,877	270,879	5.45
Ağaç ve ağaç ürünleri, mantar - mobilya hariç	316,998	432,029	36.29	132,596	179,762	35.57
Seluloz, kağıt ve kağıt ürünleri	132,404	178,754	35.01	209,277	240,151	14.75
Kok, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt	98,634	184,254	86.81	565,816	899,527	58.98
Kimyasallar ve Kimya Ürünleri	369,027	459,983	24.65	1,044,605	1,257,510	20.38
Kauçuk ve plastik ürünleri	267,584	335,608	25.42	471,090	576,240	22.32
Diğer metal diőı mineral ürünler	91,995	124,681	35.53	219,652	264,721	20.52
Temel metaller	347,346	785,759	126.22	674,869	1,246,129	84.65
Metalden ürünler - makina ve ekipman hariç	617,041	836,307	35.54	356,830	456,004	27.79
Makina ve ekipman imalatı	366,193	454,111	24.01	628,329	743,277	18.29
Motorlu taőıt, römork, yarı römork imalatı	174,316	211,661	21.42	516,038	655,922	27.11
Diğer ulaşım araçları	20,332	20,262	-0.34	27,446	58,849	114.42
Mobilya (Başka yerde sınıflandırılmamıő imalat)	451,484	541,029	19.83	92,396	114,289	23.70
Diğer imalat sektörleri	478,021	648,740	35.71	946,880	1,108,712	17.09
ELEKTRİK, GAZ, SU (havalandırma ve buhar dahil edilmiştir)	254,209	424,392	66.95	49,255	111,854	127.09
DİĞER	172,093	303,301	76.24	43,794	52,700	20.34
TOPLAM	5,376,385	7,297,939	35.74	8,633,803	11,042,320	27.90

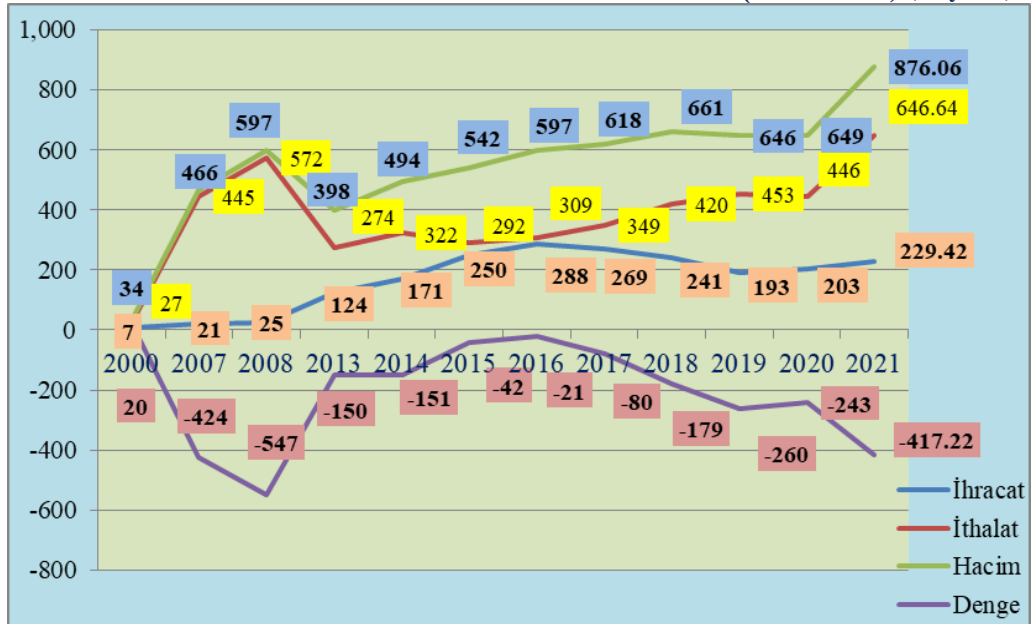
Kaynak: Bosna Hersek İstatistik Kurumu

7. BOSNA HERSEK-TÜRKİYE TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

7.1. İKİLİ TİCARET

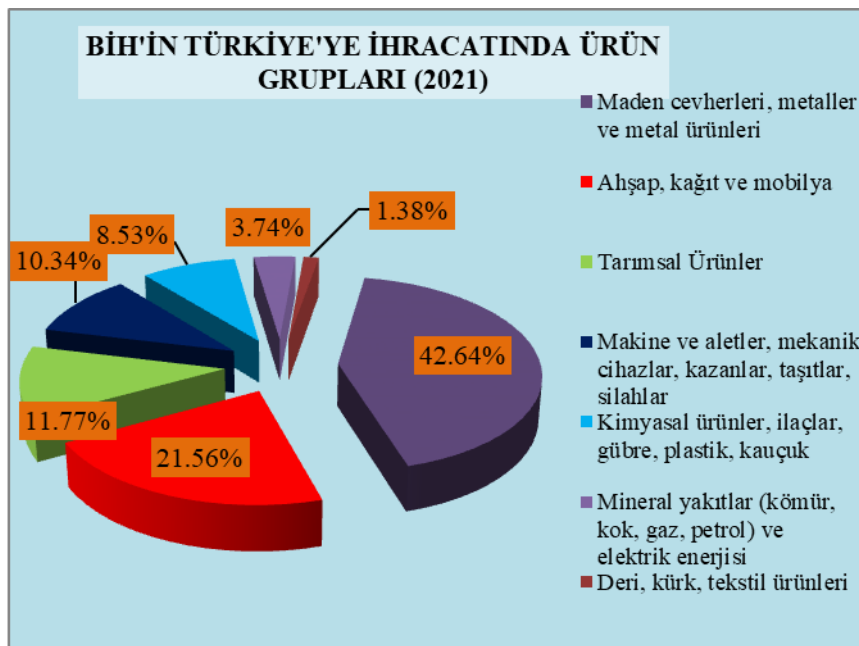
- ✓ Bosna Hersek ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin gelişiminde, 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu anlaşma uyarınca, iki ülke arasındaki ticarete gümrük ve eş etkili vergiler 2007 yılından itibaren sıfırlanmıştır.
- ✓ Bosna Hersek ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi günümüzde 1990'ların ortaları ve 2000'lerin başlangıcındaki seviyelere (1996 yılında 24 milyon, 2000 yılında 34 milyon, 2003 yılında 72 milyon ABD Doları) kıyasla kayda değer bir artış göstermiş olmasına rağmen (2006 yılında 160 milyon, 2008 yılında 597 milyon ve 2021 yılında 876 milyon ABD Doları), iki ülke arasında var olan tarihi ve sosyo-kültürel münasebetlerin ikili ticari ve ekonomik ilişkilere daha yüksek düzeyde yansımaları beklenmektedir.
- ✓ Bosna Hersek ile Türkiye arasındaki ticaretin 2000'li yılların başından bu yana gelişimini gösteren aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere, ikili ticarete sürekli olarak Bosna Hersek açık, Türkiye ise fazla veren ülke konumundadır. Ayrıca, ikili ticaret 2000'li yılların başından bu yana hacim olarak yaklaşık 25 kat artmış bulunmaktadır (2000 yılında 34 milyon, 2021 yılı itibariyle 876 milyon ABD Doları). Öte yandan, Bosna Hersek'in ihracatı düşük seviyede de olsa istikrarlı bir artış kaydederken, Türkiye'nin ihracatının oldukça dalgalı bir seyir izlediği, 2009 yılından itibaren ise istikrarlı olarak arttığı göze çarpmaktadır.

BOSNA HERSEK-TÜRKİYE TİCARETİNİN SEYRİ (2000-2021) (milyon \$)

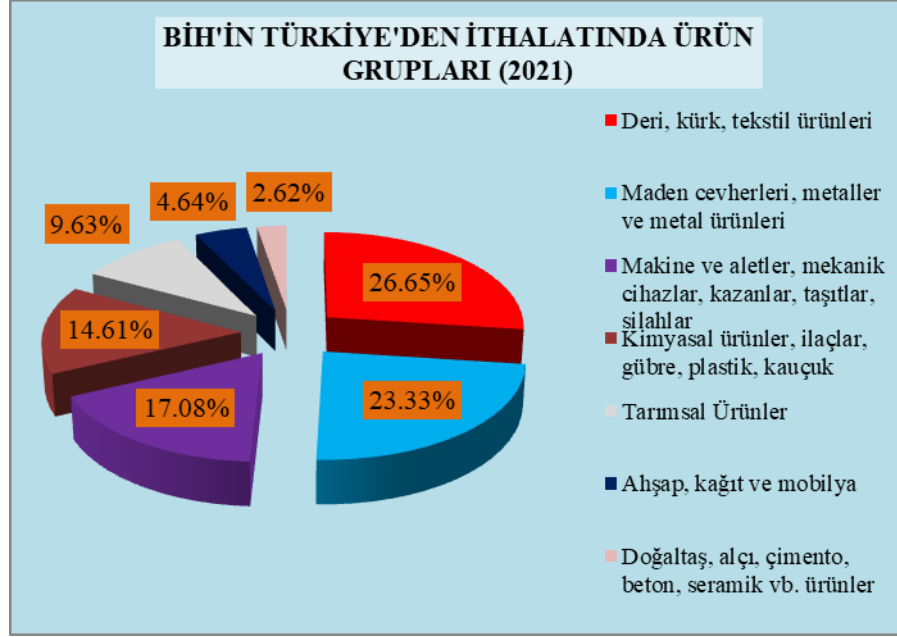
Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

- ✓ Ülkemiz ile Bosna Hersek tarafından açıklanan dış ticaret verileri arasında özellikle ülkemizin Bosna Hersek'e gerçekleştirdiği ihracat rakamlarına bakıldığında önemli sayılabilecek seviyede farklılıklar görülebilmektedir. Bu konuda Bosna Hersek İstatistik Kurumu'ndan alınan resmi cevapta, mezkur farklılığın temel sebebinin farklı istatistiki yöntemler kullanılması olduğu; ülkeye yapılan ithalat verilerinin işlenmesinde ihracat ülkesi kriteri yerine Eurostat tarafından önerildiği belirtilen menşe ülke esasının benimsendiği; bu nedenle, ülkemiz menşeli bir ürün farklı ülkelerden Bosna Hersek'e ithal edildiğinde de söz konusu ithalatın Türkiye'den yapılmış olarak addedildiği; nitekim, Bosna Hersek ve Çin Halk Cumhuriyeti verileri arasında da ciddi farklılıklar görüldüğü belirtilmiştir. Bosna Hersek ile Türkiye arasındaki dış ticarete ilişkin istatistiki bilgilerde Bosna Hersek İstatistik Kurumu ile T.C. Ticaret Bakanlığı verileri arasında anılan nedenlerle farklılık bulunmakta olup, yukarıdaki tabloda yer alan ikili ticarete ilişkin istatistiklerde T.C. Ticaret Bakanlığı verileri baz alınmış; ancak, Türkiye'nin ihracat rakamları Bosna Hersek'in ithalatı, Türkiye'nin ithalat verileri Bosna Hersek'in ihracatı ve Türkiye'nin dış ticaret dengesi rakamları da Bosna Hersek'in dış ticaret dengesi rakamları olarak grafiğe yansıtılmıştır.
- ✓ Bosna Hersek İstatistik Kurumu verilerine göre, Türkiye'nin 2000 yılında Bosna Hersek'e gerçekleştirdiği ihracat, Bosna Hersek'in toplam ithalatı içerisinde %0,06 gibi küçük bir paya sahipken, bu oran 2007 yılında %4,6'ya yükselmiştir. Söz konusu oran 2008-2017 döneminde düşüş göstermiş olup 2017 yılında %4,23, 2018 yılında %4,54, 2019 yılında %4,95, 2020 yılında %5,3 ve 2021 yılında %5,9 olarak gerçekleşmiştir.
- ✓ Bosna Hersek'in ihracatında Türkiye'nin payı 2010 ve 2011 yıllarında %1,5 civarında iken, 2015 yılında %3,95 ve 2016 yılında %4,26 olarak gerçekleşmiştir. Sonrasında düşüş gösteren bu oran 2017 yılında %3,9, 2018'de %2,72, 2019'da %2,5, 2020 yılında %3,0 ve 2021 yılında %2,5 olarak gerçekleşmiştir.

Kaynak: Bosna Hersek Dış Ticaret Odası

- ✓ Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere, 2021 yılı itibariyle Bosna Hersek'in Türkiye'ye ihracatındaki ana kalemler arasında maden cevherleri, metaller, metal ürünleri ve hurda, kağıt, ağaç, selüloz ve ilgili ürünler, tarımsal ürünler, makine, kazan, araç, mühimmat ve bunların parçaları, kimyasal ürünler (organik, inorganik), plastik, kauçuk, mineral yakıtlar (kömür, kok, gaz, petrol) ve deri, kürk ve tekstil ürünleri önde gelmektedir.

Kaynak: Bosna Hersek Dış Ticaret Odası

- ✓ Yukarıdaki grafikte yer aldığı üzere, 2021 yılı itibariyle Bosna Hersek'in Türkiye'den ithalatındaki ana kalemler arasında tekstil lifleri, kumaş, giysi, ayakkabı, maden cevherleri, metaller, metal ürünleri ve hurda, halı, makine, mekanik cihazlar, kazanlar, taşıtlar, kimyasal ürünler (organik, inorganik), plastik, kauçuk vb. ürünler, tarımsal ürünler, elektrikli makine ve ekipmanlar ile bunların parçaları, meyve-sebze ve bunlardan elde edilen ürünler, tahıl ve unlu mamüller, mobilya, ev tekstili ve yatak yer almaktadır.
- ✓ 2021 yılı itibariyle T.C. Ticaret Bakanlığı'ndan edinilen Bosna Hersek-Türkiye ikili ticaretinde 6'lı GTİP bazında ihracat ve ithalattaki ilk 40 ürüne ilişkin bilgiler şu şekildedir:

TÜRKİYE'NİN BOSNA HERSEK'E İHRACATINDA BAŞLICA ÜRÜNLER (ABD Doları)				
GTİP	MADDE TANIMI (GTİP 6'lı Kod)	2019	2020	2021
740921	BAKIR - ÇİNKO ESASLI ALAŞIMLARDAN (PİRİNÇ) RULO HALİNDE SAÇLAR, LEVHALAR, YAPRAKLAR VE ŞERİTLER;	125,133	10,634,831	19,141,862
570242	DOKUNMUŞ HALILAR VE YER KAPLAMALARI; SENTETİK VE SUNİ DOKUMAYA ELVERİŞLİ MADDELERDEN, HAV YAPISINDA,	8,799,299	7,599,128	10,118,367
721070	DEMİR VEYA ALAŞIMSIZ ÇELİKTEN YASSI HADDE MAMÜLLER; BOYANMIŞ, VERNİKLENMİŞ VEYA PLASTİK MADDELERLE K	8,187,757	6,632,935	9,860,231
610910	TİŞÖRT, FANİLA, ATLET, KAŞKORSE VB. GİYİM EŞYASI; PAMUKTAN (ÖRME VEYA KROŞE)	12,650,473	9,613,477	9,856,578
760421	ALUMİNYUM ALAŞIMLARINDAN İÇİ BOŞ PROFİLLER	3,730,544	5,110,944	9,178,833
300490	TEDAVİDE VEYA KORUNMADA KULLANILMAK ÜZERE KARIŞIK OLAN VEYA KARIŞIK OLMAYAN DİĞER İLAÇLAR; DOZLANDIR	9,441,682	10,808,675	9,042,343
760429	ALUMİNYUM ALAŞIMLARINDAN ÇUBUKLAR VE DİĞER PROFİLLER	4,048,886	6,064,917	8,089,282
732219	DEMİR/ÇELİKTEN (DEMİR DÖKÜMDEN OLANLAR HARIÇ) ISITMASI ELEKTRİK OLMAYAN MERKEZİ ISITMAYA MAHSUS RADY	4,597,112	4,655,370	7,865,471
851660	ELEKTRİKLİ DİĞER FIRINLAR, OCAKLAR, PIŞIRMA SAÇLARI, KAYNATMA HALKALARI, IZGARALAR VE KIZARTMA CİHAZ	5,415,979	4,891,018	7,848,109
390311	POLİSTİREN; GENLEŞEBİLEN, İLK ŞEKİLLERDE	3,717,793	3,547,754	7,690,421
721420	DEMİR/ALAŞIMSIZ ÇELİKTEN ÇUBUKLAR; SICAK HADDELEME SIRASINDA ÇENTİK, YİV, OLUK GİBİ ŞEKİL BOZUKLUKLA	2,646,021	536	7,506,933
740929	BAKIR - ÇİNKO ESASLI ALAŞIMLARDAN (PİRİNÇ) SAÇLAR, LEVHALAR, YAPRAKLAR VE ŞERİTLER (RULO HALİNDE OLA	192,520	5,072,963	6,820,040
852872	RENKLİ DİĞER TELEVİZYON ALICI CİHAZLARI	5,356,167	3,935,780	6,624,656
720711	DEMİR VEYA ALAŞIMSIZ ÇELİKTEN YARI MAMULLER; C < %0.25, ENİNE KESİT DİKDÖTGEN (KARE DAHİL), EN < KAL	25,992	13,703	6,520,722
611020	KAZAKLAR, SÜVETERLER, HIRKALAR, YELEKLER VB. EŞYA; PAMUKTAN (ÖRME VEYA KROŞE)	4,088,062	4,416,617	6,204,145
600410	ÖRME VEYA KROŞE MENSUCAT; EN > 30CM, ELASTOMERİK İPLİK >= %5, KAUÇUK İPLİK İÇERMİYEN	740,377	3,030,866	5,142,902
080550	LİMON VE TATLI LİMON (TAZE VEYA KURUTULMUŞ)	3,368,353	3,741,514	5,007,780
070200	DOMATES (TAZE/SOĞUTULMUŞ)	3,432,438	3,065,201	4,947,454
730890	DEMİR/ÇELİKTEN DİĞER İNŞAAT (94.06 POZİSYONUNDAKİ PREFABRİK YAPILAR HARIÇ), DİĞER İNŞAAT AKSAMI VE İ	1,184,017	1,468,515	4,840,535
842211	BULAŞIK YIKAMA MAKİNELERİ; EVLERDE KULLANILANLAR	3,023,897	2,831,549	4,687,766
392190	DİĞER PLASTİKLERDEN DİĞER LEVHA, YAPRAK, FİLM, FOLYO VE ŞERİT	3,058,832	3,658,612	4,677,197
392010	ETİLEN POLİMERLERDEN LEVHA, PLAKA, ŞERİT, FİLM, FOLYE; GÖZENKSİZ, TAKVİYE EDİLMEMİŞ, MESNETSİZ	981,211	1,425,563	4,660,266
611120	BEBEKLER İÇİN GİYİM EŞYASI VE AKSESUARI; PAMUKTAN (ÖRME VEYA KROŞE)	1,226,822	2,476,536	4,366,872
611030	KAZAKLAR, SÜVETERLER, HIRKALAR, YELEKLER VB. EŞYA; SENTETİK VEYA SUNİ LİFLERDEN (ÖRME VEYA KROŞE)	3,098,249	3,463,426	4,212,047
620342	ERKEK/ERKEK ÇOCUK İÇİN PANTOLONLAR, KISA PANTOLONLAR, TULUMLAR VE ŞORTLAR; PAMUKTAN (ÖRÜLMEMİŞ VEYA	5,394,928	3,861,005	4,179,562
390110	POLİETİLEN; ÖZGÜL KÜTLESİ < 0,94 (İLK ŞEKİLLERDE)	4,592,054	913,345	4,128,911
611595	DİĞER ÇORAPLAR; PAMUKTAN (ÖRME VEYA KROŞE)	3,575,128	3,577,999	4,030,450
845011	TAM OTOMATİK ÇAMAŞIR YIKAMA MAKİNELERİ; KURU ÇAMAŞIR KAPASİTESİ <= 10 KG	4,720,331	3,212,174	3,993,935
170490	KAKAO İÇERMİYEN DİĞER ŞEKER MAMULLERİ	3,468,439	2,734,647	3,875,856
190590	DİĞER EKMEKÇİLİK MAMULLERİ, HOSTİ, ECZACILIKTA KULLANILAN BOŞ İLAÇ KAPSÜLLERİ, MÜHÜR GÜLLACI, PİRİNÇ	3,520,275	2,697,512	3,733,013
950300	ÇOCUK İÇİN ÜÇ TEKERLEKLİ BİSİKLET, SKUTER, PEDALLI ARABA, OYUNCAK BEBEK VE ARABALARI, DİĞER OYUNCAKL	1,364,679	1,296,619	3,585,007
620462	KADIN/KIZ ÇOCUK İÇİN PANTOLON, ASKILI VE ÜST ÖN PARÇALI TULUMLAR, KISA PANTOLONLAR, ŞORTLAR; PAMUKTA	2,948,182	2,630,690	3,462,175
600240	ÖRME VEYA KROŞE MENSUCAT; EN <= 30CM, ELASTOMERİK İPLİK >= %5, KAUÇUK İPLİK İÇERMİYEN	1,773,045	2,255,258	3,363,210
391620	VİNİL KLORÜR POLİMERLERİNDEN MONOFİLLER (ENİNE KESİTİNİN EN GENİŞ YERİ 1 MM'Yİ GEÇEN), İNCE VE KALIN	4,501,815	4,080,116	3,343,186
841810	BİRDEN FAZLA DIŞ KAPILI VEYA ÇEKMECELİ VEYA BUNLARIN KOMBİNASYONU OLAN KOMBİNE HALDEKİ SOĞUTUCU-DOND	2,478,169	2,289,405	3,185,266
392410	PLASTİKTEN SOFRA VE MUTFAK EŞYASI	2,251,712	1,912,516	3,178,784
691090	DİĞER SERAMİKTEN MUSLUK TAŞLARI, LAVOBOLAR, LAVABO AYAKLARI, KÜVETLER, BİDELER, ALAFRANGA TUVALETLER	2,473,332	2,372,145	3,169,274
721049	DEMİR VEYA ALAŞIMSIZ ÇELİKTEN DİĞER YASSI HADDE MAMÜLLER; BAŞKA BİR USULLE ÇİNKO İLE KAPLANMIŞ, EN >	293,065	337,531	3,113,579
711319	DİĞER KIYMETLİ METALLERDEN MÜCEVHERCİ EŞYASI VE AKSAMI; KIYMETLİ METALLERLE KAPLANMIŞ VEYA YALDIZLAN	3,241,670	975,511	3,112,704
841850	DONDURUCU VEYA SOĞUTUCU EKİPMANLAR İLE MÜCEHHEZ DEPOLAMA VE TEŞHİR AMAÇLI DİĞER MOBİLYA (KONSOL, DO	2,270,668	2,416,475	3,107,490

**TÜRKİYE'NİN BOSNA HERSEK'TEN İTHALATINDA BAŞLICA ÜRÜNLER
(ABD Doları)**

GTP	MADDE TANIMI (GTİP 6'lı Kod)	2019	2020	2021
720449	DEMİR VE ÇELİKTE DİĞER DÖKÜNTÜ VE HURDALAR	16,998,474	14,169,286	37,698,036
151219	AYÇİÇEĞİ TOHUMU VE ASPİR YAĞLARI VE BUNLARIN	34,392,574	28,761,713	15,780,684
940190	OTURMAYA MAHSUS MOBİLYALARIN AKSAM, PARÇALARI	64,291	17,840	14,817,479
480421	TORBA İMALİ İÇİN BİRİNCİ ELYAF (KRAFT) KAĞITLAR;	3,784,020	8,730,354	12,638,537
721391	DEMİR VEYA ALAŞIMSIZ ÇELİKTE SICAK HADDELENMİŞ,		27,452	12,493,772
930630	DİĞER FİŞEKLER VE BUNLARIN AKSAM VE PARÇALARI	4,563,361	8,234,807	9,855,226
740400	BAKIR DÖKÜNTÜ VE HURDALARI		2,870,676	8,170,351
630493	DİĞER MEFRUŞAT EŞYASI; SENTETİK LİFLERDEN (ÖRME VEYA	15,980,485	13,288,843	8,130,070
020130	BÜYÜKBAŞ HAYVANLARININ KEMİKSİZ ETLERİ; TAZE VEYA	4,811,556	15,024,189	7,209,076
360300	FİTİLLER, İNFİLAK FİTİLLERİ, AĞIZ OTLARI/İNFİLAK	5,041,784	6,269,228	6,302,610
870899	87.01 İLA 87.05 POZİSYONLARINDA YER ALAN MOTORLU	5,487,080	5,061,179	6,158,070
640299	DİĞER AYAKKABILAR; DIŞ TABANI VE YÜZÜ KAUÇUK VEYA	1,608,219	3,019,816	5,550,012
841330	İÇTEN YANMALI PİSTONLU MOTORLAR İÇİN YAKIT, YAĞ VEYA	2,087,954	4,393,387	5,344,310
392690	PLASTİKTE DİĞER EŞYA	8,082,869	7,760,506	5,288,660
731822	DEMİR/ÇELİKTE DİĞER RONDELALAR; DIŞ AÇILMAMIŞ	3,615,446	3,793,238	5,075,420
480519	DİĞER BİRİNCİL ELYAF ONDÜLE (FLUTİNG) KAĞIDI; KUŞE		468,380	4,969,196
720711	DEMİR VEYA ALAŞIMSIZ ÇELİKTE YARI MAMULLER; C <	4,272,940		4,135,421
760200	ALUMİNYUM DÖKÜNTÜ VE HURDALARI		489,919	4,090,532
284210	KOMPLEKS VEYA ÇİFT SİLİKATLAR (ALUMİNA SİLİKATLAR	3,655,859	2,928,277	4,058,497
720421	ALAŞIMLI PASLANMAZ ÇELİKTE DÖKÜNTÜ VE HURDALAR		255,140	3,929,905
540752	DOKUNMUŞ MENSUCAT; TEKSTÜRE POLYESTER FİLAMENT =>	2,184,019	3,160,076	3,275,574
291714	MALEİK ANHİDRİT	440,077	1,697,078	2,697,356
853650	DİĞER ELEKTRİK ANAHTARLARI; GERİLİMİ <= 1000 V	1,598,977	1,792,497	2,338,505
842131	İÇTEN YANMALI MOTORLAR İÇİN HAVA FİLTRELERİ	1,585,031	1,532,935	2,209,110
281830	ALUMİNYUM HİDROKSİT	5,601,390	1,236,997	2,118,738
081120	AHUDUDU, BÖĞÜRTLEN, DUT, LOGANBERRİER, SİYAH,	2,244,386	1,888,814	2,009,973
382499	KİMYA SANAYİİ VEYA KİMYA SANAYİNE BAĞLI SANAYİLERDE	1,318,510	1,678,628	1,704,570
853610	ERİYEN İLETKENLİ SİGORTALAR; GERİLİMİ <= 1000 V	454,123	874,907	1,596,367
480431	BİRİNCİ ELYAF (KRAFT) KAĞIT VE KARTONLAR;	422,311	1,304,689	1,579,278
851030	KENDİNDEN ELEKTRİK MOTORLU EPİLASYON CİHAZLARI	1,154,084	1,121,459	1,576,457
720529	DÖKME DEMİR, AYNALI DEMİR, DEMİR VEYA DİĞER	372,079	653,652	1,379,772
640419	DİĞER AYAKKABILAR; DIŞ TABANI KAUÇUKTAN VEYA PLASTİK	1,795,748	1,331,154	1,306,967
283620	DİSODYUM KARBONAT	2,250,984	1,488,599	1,210,369
151411	REP VEYA KOLZA YAĞI (HAM); DÜŞÜK ERUSİK ASİT İÇEREN			1,199,578
120510	REP VEYA KOLZA TOHURLARI (DÜŞÜK ERUSİK ASİTLİ)		1,244,014	1,156,247
847090	HESAPLAMA TERTİBATI OLAN MUHASEBE MAKİNALARI,			1,145,380
281810	SUNİ KORENDON (KORUNDUM)	377,392	769,724	978,095
480511	YARI KİMYASAL ODUN SELÜLOZLU ONDÜLE (FLUTİNG)			878,105
440391	MEŞE; YUVARLAK/KARE ŞEKLİNDE KABACA YONTULMUŞ,	284,748	513,845	822,383
842123	İÇTEN YANMALI MOTORLAR İÇİN YAĞ VE YAKIT FİLTRELERİ	465,637	805,583	771,672

7.2 YATIRIMLAR

- ✓ Bosna Hersek Merkez Bankası verilerine göre Mayıs 1994-Aralık 2020 döneminde Türkiye 191,7 milyon Avro yatırım ile Bosna Hersek'e en çok yatırım yapan ülkeler sıralamasında 11'inci sırada yer almıştır. Türkiye'nin söz konusu dönemde Bosna Hersek'e yapılan doğrudan yabancı yatırımlardaki payı %2,5 olmuştur. Diğer taraftan, Dayton Anlaşması'ndan günümüze kadar Türkiye'nin Bosna Hersek'te faaliyet gösteren şirketleri ve diğer kurum ve kuruluşları vasıtasıyla ülkeye yaptığı katkı 1 milyar Avro'nun üzerindedir.
- ✓ Söz konusu dönem içinde 2009 yılında Türkiye'den Bosna Hersek'e ciddi miktarda yatırım yapılmıştır. 2009 yılında gerçekleştirilen yatırım miktarı toplam 94,90 milyon Avro'ya ulaşmış olup, bu rakam 1994-2012 dönemindeki toplam yatırımların %64'üne tekabül etmektedir.
- ✓ Türkiye'den Bosna Hersek'e yönelik olarak bugüne kadar yapılan en önemli yatırımlar arasında bankacılık sektöründe ZiraatBank d.d. Sarajevo (ilk yabancı sermayeli yabancı banka), üretim sektöründe ise Natron-Hayat d.o.o. Maglaj (kraft kağıt ve karton ambalaj üretimi) ve Sisecam Soda Lukavac d.o.o. (cam hammaddesi soda üretimi) yer almaktadır. Söz konusu yatırımlardan Ziraat Bankası, Bosna Hersek genelinde 32 şubesi ile hizmet vermekte; Kastamonu Entegre'ye ait Natron-Hayat ve Soda Sanayii A.Ş.'ye ait Sisecam Soda Lukavac ise son dönemde Bosna Hersek'in ilk 10 ihracatçı firması arasında istikrarla yer almaktadır.
- ✓ Anılan yatırımların yanı sıra, yine özelleştirme ve doğrudan yatırım ile başarıyla Bosna Hersek'te faaliyetlerini sürdüren Türk firmalarından Camiş Madencilik A.Ş. kireçtaşı üretimi ve satışı alanında faaliyet göstermekte; Kırılıoğlu Kimya Sanayi ve Ticaret A.Ş. ise Avrupa'nın altı sivil patlayıcı üretim tesisinden biri konumundaki Pobjeda Rudet d.d. Goražde'nin hakim ortağı ve Bor Banka'nın en büyük hissedarı konumunda yer almaktadır.
- ✓ Diğer taraftan, Çilek Mobilya A.Ş. yönetim kurulu başkanı Muzaffer Çilek tarafından kurulan Bosna Hersek ile İlişkileri Geliştirme Merkezi Vakfı (BİGMEV) ve Sarajevo International d.o.o. firması aracılığıyla ülkede turizm, tarım ve inşaat alanlarında çeşitli yatırımlar gerçekleştirilmiştir.
- ✓ Sağlık sektöründe Bahçeci Tüp Bebek Merkezi'nin yanı sıra döviz kazandırıcı hizmet ticareti kapsamında sağlık turizmi alanında temsilcilik ofisleri ile İstanbul Memorial Sağlık Yatırımları A.Ş. ve Acıbadem Hastanesi faaliyet göstermektedir. Eğitim sektöründe ise SEDEF Vakfı tarafından 2003 yılında kurulan ve 47 farklı ülkeden yaklaşık 2000 öğrenciye sahip International University of Sarajevo (IUS) ile Türkiye Maarif Vakfı okulları faaliyetlerini sürdürmektedir.

- ✓ Bosna Hersek'te Haziran 2022 itibariyle ticari faaliyetini sürdüren 200'ün üzerinde Türk şirketi bulunmaktadır.

7.3 İKİLİ ANLAŞMALAR VE PROTOKOLLER

- ✓ Bosna Hersek ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmalar, protokoller, gerçekleştirilen KEK toplantıları ile Üçlü Ticaret Komitelerine ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

BOSNA HERSEK İLE TÜRKİYE ARASINDA İMZALANAN ANLAŞMA VE PROTOKOLLER		
Anlaşma / Protokol	İmza Tarihi	Yürürlüğe Giriş Tarihi
Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	7 Kasım 1995	3 Ocak 1997
YKTK Anlaşması	21 Ocak 1998	29 Ocak 2002
Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	21 Ocak 1998	14 Ocak 2002
Serbest Ticaret Anlaşması	3 Temmuz 2002	1 Temmuz 2003
STA Anlaşmasına ilişkin EUR 1. Dolaşım Sertifikaları Yönetmeliği	15 Eylül 2003	Türkiye RG: 15 Eylül 2003/25230
Sosyal Güvenlik Sözleşmesi ve Sosyal Güvenlik Sözleşmesi'nin Uygulamasına İlişkin İdari Anlaşma	27 Mayıs 2003	1 Eylül 2004
Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına Dair Anlaşma	3 Temmuz 2002	1 Ağustos 2004
Veterinerlik Alanında İşbirliği Anlaşması	13 Aralık 2002	Türkiye RG: 23 Ocak 2003
Bitki Koruma ve Bitki Karantina Alanında İşbirliği Protokolü	13 Aralık 2002	Türkiye RG: 23 Ocak 2003
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	16 Şubat 2005	1 Ocak 2009
Hukuki ve Ticari Konularda Adli İşbirliği Anlaşması	-	BH RG: 28 Ekim 2005/10
Karma Ekonomik Komisyon (KEK) II - Protokolü	22-24 Kasım 2004	24 Kasım 2004
Karma Ekonomik Komisyon (KEK) III - Protokolü	14 Mayıs 2009	14 Mayıs 2009
Karma Ekonomik Komisyon (KEK) IV - Protokolü	26-27 Haziran 2012	27 Haziran 2012
Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan Üçlü Ticaret Komitesi'nin Kurulmasına İlişkin Deklarasyon	14 Mayıs 2013	14 Mayıs 2013
Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan Üçlü Ticaret Komitesi – I. Dönem, Bakanlararası Sonuç Bildirgesi ve Uygulama Usul ve Esasları	18 Ağustos 2015	18 Ağustos 2015
Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan Üçlü Ticaret Komitesi – II. Dönem, Orta Vadeli Program ve Programın Eylem Planı	19 Ekim 2015	19 Ekim 2015
Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan Üçlü Ticaret Komitesi – III. Dönem, Bakanlararası Sonuç Bildirgesi	26 Ekim 2016	26 Ekim 2016
Karma Ekonomik Komisyon (KEK) V - Protokolü	7-8 Aralık 2017	7-8 Aralık 2017
Revize Serbest Ticaret Anlaşması	2 Mayıs 2019	1 Ağustos 2021

- ✓ Bosna Hersek, ticaretin kolaylaştırılması ve yerli/yabancı yatırımcılar için elverişli bir iş ortamı sağlanması amacıyla ikili ve çok taraflı serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar, Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Moldova ve Sırbistan'ın içerisinde yer aldığı ve 2007 yılı Kasım ayından bu yana yürürlükte olan Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (CEFTA) ile Türkiye ile imzalanıp 2003 yılından bu yana yürürlükte bulunan Serbest Ticaret Anlaşmasıdır. 1 Temmuz 2013 itibariyle AB üyesi olan Hırvatistan, CEFTA kapsamından çıkmış bulunmaktadır.
- ✓ Bosna Hersek ile AB arasında imzalanmış ve 2008 yılı Temmuz ayından bu yana yürürlükte bulunan "Ticaret ve Ticaretle Alakalı Konularda Geçici Anlaşma" kapsamında, Bosna Hersek ile AB arasında bir serbest ticaret bölgesi tesis edilmiştir. Bu bağlamda, Bosna Hersek menşeli ürünlerin AB piyasasına girişi ve AB'nin Bosna Hersek'e ihracatında 1 Haziran 2015 itibariyle yürürlüğe giren İstikrar ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde tercihli sistem uygulanmaktadır. Ayrıca, Bosna Hersek 2000 yılından bu yana AB'nin otonom ticaret önlemlerinden de faydalanmaktadır.
- ✓ Bosna Hersek ile ABD, Belarus, İsviçre, Japonya, Kazakistan, Norveç, Rusya ve Yeni Zelanda arasında Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi uygulanmakta olup, ayrıca Bosna Hersek ile İran arasında tercihli ihracat rejimi bulunmaktadır.
- ✓ 2011 yılı Mart ayında başlayan müzakereler neticesinde, Bosna Hersek ile Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA - üyeleri İsviçre, İzlanda, Lihtenştayn, Norveç) arasında 24 Haziran 2013 tarihinde Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmış ve 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- ✓ Bosna Hersek-Türkiye Serbest Ticaret Anlaşması uyarınca, Bosna Hersek'ten ülkemize ithal edilecek ürünlerden (bazı tarım ve hayvancılık ürünleri hariç olmak üzere) gümrük vergisi alınmamaktadır. Diğer taraftan, ülkemizden Bosna Hersek'e ihraç edilen tüm ürünler gümrük vergilerinden muaftır.
- ✓ Diğer taraftan, 6 Eylül 2022 tarihinde Sayın Cumhurbaşkanımızın Bosna Hersek'e gerçekleştirmiş olduğu resmi ziyaret kapsamında, Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi ile yapılan mutabakat çerçevesinde; ülkemiz ile Bosna Hersek arasında karşılıklı olarak kimlik ile seyahat edilebilmesi noktasında mutabakata varılmış olup, bu noktada her iki ülke ilgili Bakanlıkları arasında görüşmeler devam etmektedir.

8. FİRMALAR İÇİN YARARLI BİLGİLER

8.1 YIL İÇİNDE DÜZENLENEN BAŞLICA FUARLAR

- ✓ Bosna Hersek'te her yıl irili ufaklı yaklaşık 30 kadar fuar düzenlenmekte olup, bu fuarların çoğu yerel/bölgesel nitelikte ve nispeten küçük fuarlardır. Ülkede ihracatçılarımız açısından önem arz eden ve katılımında fayda görülen fuarlar aşağıda yer almaktadır.
 - **Mostar Uluslararası Ekonomi Fuarı:** Nisan ayında Mostar'da düzenlenen bir fuar olup, genel niteliklidir. 2016 yılında ilk defa ülkemiz Partner Ülke statüsü ile katılım sağlamıştır.
 - **INTERIO:** Mart ayında Saraybosna'da düzenlenen fuar, mobilya ve aksesuarları da dahil olmak üzere ev içi ürünler ve ev dekorasyonu sektörlerini kapsamaktadır.
 - **ENERGA-Uluslararası Enerji Fuarı:** Geçmiş yıllarda Tuzla şehrinde düzenlenmekteyken 2017'den bu yana Haziran ayında Saraybosna'da gerçekleştirilen fuar, enerji sektörünün bütün segmentlerini hedeflemektedir.
 - **İnşaat Fuarı:** Mart ayında Banja Luka'da düzenlenmektedir.
 - **Turizm Fuarı:** Mayıs ayında Lukavac'da düzenlenmektedir.
 - **Kitap Fuarı:** Nisan ayı içerisinde Saraybosna'da düzenlenmektedir.
- ✓ COVID'in 2020 yılından itibaren dünya genelinde fuar organizasyonlarını olumsuz etkilemesi nedeniyle, Bosna Hersek'te düzenlenecek tüm fuarlara ve etkinliklere dair güncel durumun <https://www.komorabih.ba/wp-content/uploads/2021/12/CALENDAR-OF-FAIRS-2022.pdf> adresinden takip edilmesinde fayda görülmektedir.

8.2 KURUM VE KURULUŞLARIN İRTİBAT BİLGİLERİ

- ✓ Bosna Hersek'te ticari ve ekonomik alanda faaliyet gösteren önemli kurum ve kuruluşların isimleri ve irtibat bilgileri aşağıda yer almaktadır.
 - Bosna Hersek Hükümeti (www.vijeceministara.gov.ba)
 - Bosna Hersek Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı (www.mvteo.gov.ba)
 - Bosna Hersek Federasyonu Hükümeti (www.fbihvlada.gov.ba)
 - Republika Srpska Hükümeti (www.vladars.net)
 - Bosna Hersek Dolaylı Vergilendirme İdaresi (www.uino.gov.ba)
 - Bosna Hersek Merkez Bankası (www.cbbh.ba)

- Bosna Hersek İstatistik Kurumu (www.bhas.ba)
- Bosna Hersek Ekonomik Planlama Müdürlüğü (<http://www.dep.gov.ba>)
- Bosna Hersek Dış Ticaret Odası (www.komorabih.ba)
- Bosna Hersek Yabancı Yatırım Tanıtım Ajansı (FIPA) (www.fipa.gov.ba)
- Bosna Hersek Standartlar Enstitüsü (www.bas.gov.ba)
- Bosna Hersek Metroloji Enstitüsü (www.met.gov.ba)
- Bosna Hersek Fikri Mülkiyet Enstitüsü (www.ipr.gov.ba)
- Bosna Hersek Federasyonu İstatistik Kurumu (www.fzs.ba)
- Bosna Hersek Federasyonu Ticaret Odası (www.kfbih.com)
- Republika Srpska Ticaret Odası (www.komorars.ba)
- Bosna Hersek Federasyonu Bankacılık Kurumu (www.fba.ba)
- Republika Srpska Bankacılık Kurumu (www.abrs.ba)
- Bosna Hersek Federasyonu Özelleştirme Kurumu (www.apf.com.ba)
- Republika Srpska Yatırım ve Kalkınma Bankası (RS'deki özelleştirmeleri yürüten kurum) (<http://www.irbrs.org>)
- Bosna Hersek Federasyonu Haber Ajansı (www.fena.ba)

8.3 İŞ ORTAMI HAKKINDA KISA BİLGİLER

- ✓ Bosna Hersek'te faaliyette bulunan/bulunmayı planlayan iş adamları, yatırımcılar ve müteahhitlik firmalarının göz önünde bulundurmalarında fayda görülen hususlar şu şekilde sıralanabilir:
 - **Vize Muafiyeti ve Kimlik ile Seyahat:** Türk vatandaşları Bosna Hersek'e girişlerinde vize uygulamalarından muaftırlar. Bu durum, gerek iki ülke arasındaki münasebetlerin daha da gelişmesine gerekse iş ve yatırım amaçlı pazar araştırması ziyaretlerinin daha esnek takvimlerle ve daha sık biçimde yapılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca kimlik ile seyahat edebilmesini teminen ilgili ülke makamları arasında sağlanan mutabakat çerçevesinde görüşmeler devam etmektedir.
 - **Ülkenin Birçok Üründe Dışa Bağımlılığı:** Ülkenin gıda, içecek ve tekstil başta olmak üzere birçok üründe dışa bağımlı ve net ithalatçı olması dolayısıyla, ülkemiz firmalarının Bosna Hersek pazarındaki bu açığı ya ticari bağlantılarını arttırarak ya da arz açığı olan sektörlerde ülkeye yatırım yaparak değerlendirebilecekleri düşünülmektedir.
 - **Ülkenin Gelişme Potansiyeli:** Bosna Hersek, ihtiyaç duyulan alt ve üst yapı yatırımları ve enerji projeleri ile önemli bir potansiyel barındırmakta olup, bu gelişim döneminde açılmakta olan ihalelere yakın ilgi gösterilmesinin isabetli olacağı düşünülmektedir.
 - **Ülkenin Avantajlı Konumu:** Ülkenin Avrupa pazarlarına yakınlığı ve geçiş noktasında olması, burada ticaret ve yatırım yapmak isteyen şirketler için

avantaj teşkil etmektedir. Buna ilaveten, Bosna Hersek ile Türkiye arasında bir Serbest Ticaret Anlaşması'nın bulunması, Bosna Hersek'in CEFTA üyesi olması, AB ve birçok ülke ile tercihli ticaret sisteminin bulunması, EFTA ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalamış olması, ticari ve ekonomik açıdan bu ülkede faaliyette bulunmayı düşünen firmaların diğer pazarlara girişlerinde Bosna Hersek'i bir üs olarak kullanabilmeleri imkanını sunmaktadır. Diğer bir deyişle, Bosna Hersek 3,5 milyon nüfusa sahip küçük bir ülke olmasına rağmen, buraya yatırım yapmak isteyen firmaların pazarın küçüklüğünden ziyade, çevre ülkelere ve AB pazarına girişte Bosna Hersek'i bir hareket noktası olarak değerlendirmelerinde yarar bulunduğu düşünülmektedir.

- **Ülkenin Doğal Kaynaklar Bakımından Zenginliği:** Özellikle orman ürünleri, kömür, su ve benzeri doğal kaynaklar bakımından zengin olması, bu kaynaklara yönelik sektörlerde ticaret ve yatırım olanaklarını artırmaktadır.
- **Nitelikli İş Gücü ve Maliyet Avantajları:** Ülkenin müteahhitlik sektöründe nitelikli ve teknik açıdan eğitilmiş iş gücüne sahip olması inşaat faaliyetlerinin sorunsuz işlenmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, inşaat maliyetlerinin Avrupa standartlarına oranla uygun olması müteahhitlik sektörü açısından avantaj teşkil etmektedir.
- **Projelerin Finansmanı:** Bosna Hersek'teki enerji ve otoyol ihalelerinde finansmanın büyük kısmı yabancı sermaye tarafından karşılanmaktadır. Ülkemiz firmalarının bu ülkede yapacakları yatırımlarda ihtiyaç duyacakları uzun vadeli finansman konusunda bu hususu dikkate almalarında yarar bulunmaktadır.
- **Uzun Vadeli Strateji Eksikliği:** Diğer ülke firmalarının (Hırvatistan ve Slovenya başta olmak üzere) Bosna Hersek'te açılması muhtemel ihalelere ilgilerinin çok uzun bir zamana yayıldığı, bu konuda gerek kamu gerekse diğer kurumlar nezdinde uzun zamandır lobi yapıldığı, hatta bu konuda kamu kurumları tarafından yapılan teknik çalışmalara dahi katkı sağlandığı görülmektedir.
- **Bosna Hersek'teki Yönetişim Sorunları:** Bosna Hersek'in idari yapısı üç etnik gruba dayanması nedeniyle çok katmanlı bir yapı arz etmektedir. Bu idari yapıdaki karar vericileri ve bunları yönlendirenleri teşhis etmek ilk başta mümkün olamayabilmektedir. Bu nedenle, ülkemizden Bosna Hersek pazarına girmeyi planlayan firmaların gerek ticari gerekse ihale süreçleri gibi konularda makul bir süre öncesinden bir öğrenme sürecinden geçmelerinin yararlı olacağı düşünülmektedir.
- **Yerli Ortak Şartı:** Bosna Hersek'te bilhassa enerji ve inşaat sektörlerinde açılması planlanan ihalelerin büyük çoğunluğunun yerli ortak şartına bağlanması beklenmekte olup, yerli ortağın kapasitesi ve etkinliğinin de ihalenin başarılı sonuçlanmasında etkili olacağı düşünülmektedir. Bunun için

de firmalarımızın ihale açılmadan makul bir süre öncesinde çalışmalara başlamaları önem arz etmektedir.

- **Ticaret ve Yatırım Faaliyetleri Hakkında Değerlendirme:** Bosna Hersek temel ekonomik göstergeler açısından (enflasyon, büyüme oranları, faiz vb.) riskin yüksek olmadığı bir ülke olarak değerlendirilmekte olup, yatırım ve ticaret bakımından idari yapının insiyatifine büyük ölçüde ihtiyaç duymayan firmaların bu konudaki çalışmalarına ara vermemesi tavsiye edilmektedir. Zira, Bosna Hersek de dahil olmak üzere, Batı Balkanlar'da yer alan ülkelerin, Avrupa Birliği ile bütünleşme süreci çerçevesinde, ılımlı büyüme oranlarını büyük ölçüde kesintisiz olarak sürdürecekleri beklenmektedir. Bu kapsamda, ticaret boşluk sevmez tezinden hareketle, ülkemiz firmaları tarafından özellikle ticarete doldurulmayan boşluğun başka ülkelerin firmaları tarafından doldurulacağı ve ilk gelenin her zaman daha avantajlı bir konumda olacağı dikkate alındığında, firmalarımızın özellikle ticarete sürdürülebilir pazar paylarını elde etmeleri açısından hızlı hareket etmeleri gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca, yatırımlarda etkin bir pozisyon alınarak, bilhassa ülkenin net ithalatçı olduğu sektörler ile enerji ve müteahhitlik alanlarına yatırım yapılmasında fayda görülmektedir.

9. KAYNAKÇA

- Bosna Hersek İstatistik Kurumu. “İstatistikler”, (<http://www.bhas.ba>)
- Bosna Hersek Ekonomik Planlama Müdürlüğü. “Yıllık Rapolar” (<http://www.dep.gov.ba>)
- Bosna Hersek Dış Ticaret Odası. (February 2021). “Overview and Analysis of Foreign Trade Exchange of Bosnia and Herzegovina for the Period January-December 2020/2019”..
- Bosna Hersek Yabancı Yatırım Tanıtım Ajansı. “İstatistikler, Raporlar ve Broşürler”, (<http://www.fipa.gov.ba>)
- T.C. Ticaret Bakanlığı. “Dış Ticaret Verileri”, (<http://www.ticaret.gov.tr>)
- Bosna Hersek Merkez Bankası. “İstatistikler”, (<http://www.cbbh.ba>)
- B&H Business Daily, Poenta d.o.o. Saraybosna. “Çeşitli Sayılar”
- Economist Intelligence Unit. “Country Report: Bosnia and Herzegovina”, (www.eiu.com)
- Bosna Hersek Federasyonu Bankacılık Ajansı. “Raporlar”, (<http://www.fba.ba>)
- Republika Srpska Bankacılık Ajansı. “Raporlar”, (<http://www.abrs.ba>)
- BBC News. “Bosnia Herzegovina Timeline”, (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1066981.stm>)
- Bosna Hersek İletişim Düzenleme Ajansı. (<http://rak.ba>)
- Dünya Sağlık Örgütü (<http://www.who.int/en/>)
- Dünya Bankası (<https://data.worldbank.org/>)